

TOEKOMSTVISIE 'BOS EN SAMENLEVING'

EEN RIJKER BOS TEN DIENSTE VAN EEN RIJKERE SAMENLEVING

**HOE MEER EN BETER BOS BIJDRAAGT
TOT GEZONDHEID, WELZIJN EN WELVAART**

TOEKOMSTVISIE 'BOS EN SAMENLEVING'

EEN RIJKER BOS TEN DIENSTE VAN EEN RIJKERE SAMENLEVING

**HOE MEER EN BETER BOS BIJDRAAGT
TOT GEZONDHEID, WELZIJN EN WELVAART**

Oprichting

- Bosforum

Redactie en procesbegeleiding

- Jan Turf, About Society cvba

Stuurgroep

- Kris Daniels (PASAR)
- Maurits de Groot (APB-NB)
- Carl De Schepper (ANB)
- Bert De Somviele (BOS+)
- Yannick Joye (Rijksuniversiteit Groningen)
- Ingrid Hontis (Fedustria)
- Vincent Kint (ANB)
- Gerald Louette (INBO)
- Jan Menschaert (ANB)
- Bart Muys (KU Leuven)
- Jan Seynaeve (Bosgroepen)
- Hans Scheirlinck (Bosgroepen)
- Elke Schoffels (CM)
- Jan Spaas (Bosgroepen)
- Peter Suys (Eurabo)
- Jurgen Tack (Landelijk Vlaanderen)
- Joris Van Acker (Ugent)
- Jan Van den Berghe (Regionale Landschappen)
- Gert Van de Genachte (Intoe)
- Michel Vandendriessche (PASAR)
- Kristine Vander Mijnsbrugge (INBO)
- Wim Van Gils (Natuurpunt)
- Danielle Van Kalmthout (Gezinsbond)
- An Van Lancker (De Ambrassade)
- Kris Verheyen (Ugent)
- Béatrice Wedeux (WWF)
- Bert Wierbos (Norbord)

Geraadpleegde experts en stakeholders

- Amke Bailleul (Goe Gespeeld! + Vlaamse Dienst Speelpleinwerk)
- Michaël Callens (CM)
- Philippe Casier (Landelijk Vlaanderen)
- Thomas Davreu (PEFC Belgium)
- Céline De Caluwé (WWF)
- Filip De Jaeger (Fedustria)
- François De Meersman (Belgische Houtconfederatie)
- Jos De Wael (VVOG)
- Leen Franchois (Boerenbond)
- Anke Geeraerts (Natuurpunt)
- Bart Holvoet (FSC Belgium)
- An Lambrechts (Greenpeace)
- Toon Luybaert (De Ambrassade)
- Jan Menschaert (ANB)
- Frederik Mollen (Natuurpunt)
- Tine Schaerlaekens (Essenscia)
- Ignace Schops (Regionale Landschappen)
- Guido Tack (Bos 't Ename)
- Peter Van Bossuyt (Boerenbond)
- Leo Van Broeck (Vlaamse bouwmeester)
- Jan Van den Berghe (Regionale Landschappen)
- Francies Van Gijsegem (ODE)
- Gudrun Van Langenhove (ANB)
- Philippe Verbelen (Greenpeace)
- Raf Verbruggen (De Ambrassade)
- Isabelle Vertriest (WWF)
- Peter Vermeulen (Ringland)
- Oda Walpot (Team Vlaams Bouwmeester)
- Bert Wierbos (Norbord)
- En de deelnemers aan de slotconferentie op 17 november 2017

INHOUD

Voorwoord.....	7
Leeswijzer.....	8
Samenvatting: 11 werven voor een rijker bos en een rijkere samenleving.....	11
Hoofdstuk 1: Het Vlaamse bos: omschrijving, kenmerken, functies.....	19
1.1. Een korte historiek.....	19
1.2. De bescherming van het bos.....	20
1.3. Het Vlaamse bos: wenselijke kenmerken.....	21
1.3.1. 'Permanent, gemengd en multifunctioneel'.....	21
1.3.2. Sterk versnipperd.....	22
1.4. Multifunctioneel bos.....	23
Hoofdstuk 2: De ecologische functie van het bos.....	25
2.1. Biodiversiteit als basis.....	25
2.2. Biodiversiteit bekijken op landschapsschaal.....	26
2.3. Bos en andere natuur.....	27
2.4. Ambitieuze doelstellingen omtrent biodiversiteit.....	28
2.5. Toenemende druk.....	28
Hoofdstuk 3: De productiefunctie.....	31
3.1. Ecologisch bosbeheer en houtoogst.....	31
3.2. Bos en houtverwerking in Vlaanderen.....	32
3.3. Hout: volumes, omzet, toepassingen.....	32
3.4. Mogelijke strategieën voor het versterken van de productiefunctie.....	34
3.4.1. Het productiepotentieel beter benutten.....	34
3.4.2. Alternatieven ontwikkelen voor brandhout.....	35
3.4.3. De economische positie versterken.....	37
Hoofdstuk 4: De sociale-, milieu- en gezondheidsfuncties van het bos.....	43
4.1. Bos en gezondheid.....	43
4.2. De toegankelijkheidsvraag.....	45
4.3. Bos en milieukwaliteit.....	48
4.3.1. Fijn stof.....	48
4.3.2. Klimaat.....	48
4.3.3. Geluids- en visuele buffering.....	49

Hoofdstuk 5: Het bos en zijn buren	51
5.1. Nabuurschap in het buitengebied.....	51
5.1.1. Bosbouw of landbouw.....	51
5.1.2. Bos en landbouw: ruimtelijke raakvlakken.....	52
5.1.2.1. De ruimtebalans.....	52
5.1.2.2. Planmatig te werk gaan.....	53
5.1.2.3. Bos en landbouw beïnvloeden elkaar ook onrechtstreeks.....	55
5.1.2.4. Het landschap als geheel.....	55
5.2. Bos en woon- en leefomgeving.....	56
5.2.1. Woonomgeving.....	57
5.2.2. Verbossen van de school-, zorg- en werkomgeving.....	57
5.2.3. Bosgordels en lobbenstad.....	58
5.3. Het concept 'tijdelijk bos'.....	60
Hoofdstuk 6: Uitdagingen voor het Vlaamse bosbeheer	63
6.1. Ontsnipperen prioritair.....	63
6.2. Nood aan (nieuwe) kennisopbouw.....	64
6.3. Optimaliseren van verschillende eigendomsvormen.....	65
6.4. Aandacht voor de verpleging en exploitatie.....	66
6.5. Aandacht voor aanwezigheid op het terrein.....	67
6.6. Het private bosbeheer op een kantelmoment.....	67
6.7. Duurzame houtkap als bijdrage tot natuurbeheer.....	68
6.8. Een belangrijke rol voor de bosgroepen.....	68
Hoofdstuk 7: De bosfinanciering	73
7.1. Boscompensatie als financieringsmechanisme.....	73
7.2. Financiering van bosuitbreiding.....	73
7.2.1. De grondprijzen drukken.....	74
7.2.2. Alternatieve financieringsbronnen.....	74
7.3. Financiering van het bosbeheer.....	76
7.4. Enkele concrete vraagstukken m.b.t. financiering.....	79

VOORWOORD

Eén jaar lang werd, op initiatief van het *Bosforum* en ondersteund door de bevoegde minister mevr. Joke Schauvliege, een intens **proces van dialoog en visievorming** gevoerd rond een ‘nieuwe visie op bos in Vlaanderen’. Het project werd ‘Toekomstvisie bos en samenleving’ gedoopt en nam de bijdrage onder de loep die bossen kunnen leveren aan zowel gezondheid, welzijn als welvaart. Bij het proces, aangestuurd door externe procesbegeleider *About Society*, werden vele actoren met uiteenlopende achtergrond betrokken, uit de bossector zelf, maar ook uit diverse administraties, de jeugdbeweging, de landbouw, de industrie, de bouwsector, de natuurbeweging, de gezondheidssector en de academische wereld.

De verschillende aandachtspunten, wensen en visies van de uiteenlopende belanghebbers (stakeholders) werden stapsgewijs in kaart gebracht en met elkaar verbonden.

In een eerste stap werden 20 belanghebbenden individueel geïnterviewd. De gesprekken zelf gebeurden vertrouwelijk en er werd niet uit geciteerd. Deze interviews dienden als grondstof voor een eerste tekstversie, die op vier thematische rondetafels werd besproken, waarbij de diverse belanghebbenden (per domein) ook met elkaar in gesprek gingen. Op basis van de rondetafels werd de tekst bijgewerkt en tot een geheel gesmeed. Dit alles gebeurde onder begeleiding van een stuurgroep die de redacteur/procesbegeleider bijstond.

De laatste stap in het proces, en tevens de eerste ‘publieke’ stap, werd gevormd door de ‘slotconferentie’ op 17 november 2017 waar alle belanghebbenden opnieuw werden samengebracht. In 5 thematische fora en twee plenaire zittingen werd de ‘eindtekst’ publiek besproken. Deze laatste toetsing liet toe om eventuele tekorten nog weg te werken en de tekst te verspreiden naar alle Vlaamse beleidsactoren (overheidsadministraties; ministeriële kabinetten; leden van het Vlaamse Parlement; (studiediensten van) politieke partijen; maatschappelijke, socioculturele en sociaal-economische actoren). De ultieme betrachting bestaat er in een set breed gedragen ‘beleidswerven’ op te zetten, die de toekomst van het Vlaamse bos mee zullen vormgeven.

Jan Turf (About Society)

LEESWIJZER

U krijgt eerst een korte samenvatting van de belangrijkste bevindingen uit de oefening, gekoppeld aan 11 beleidswerven die het toekomstige bosbeleid vorm kunnen geven.

In de tekst zelf worden deze beleidswerven hernomen en doorlopend aangevuld door concrete beleidstips, die telkens toelaten om stappen vooruit te zetten in het Vlaamse bosbeleid en –beheer.

Deel 1

Hoofdstuk 1 start met een beschrijvend deel. Daarin gaan we na hoe het vandaag met het bos in Vlaanderen is gesteld. We geven een korte historische terugblik, brengen de belangrijkste kenmerken van het bos in Vlaanderen in kaart, onderzoeken enkele bedreigingen en overlopen de belangrijkste functies die het bos ons te bieden heeft: de ecosysteemdiensten.

Deel 2

Hoofdstukken 2 tot en met 4 diepen deze ecosysteemdiensten verder uit.

In **hoofdstuk 2** gaan we dieper in op de **ecologische functie van het bos**. We nemen de relatie tussen het bos en het landschap, maar ook tussen het bos en andere natuur onder de loep. We staan stil bij de grote externe druk op biodiversiteit en op de impact van globalisering en klimaatverandering op bos en biodiversiteit.

In **hoofdstuk 3** komt de **productiefunctie** van het bos aan bod. We bekijken de band tussen de houtproducten die uit onze bossen komen en de inzet ervan in het economisch circuit. We onderzoeken mogelijke strategieën voor het versterken van de productiefunctie van het bos.

Hoofdstuk 4 belicht een aantal functies van het bos die vaak over het hoofd worden gezien: **de sociale, milieu- en gezondheidsfuncties** komen hier aan bod. Vooral het aspect bos en gezondheid, en het nauwelijks aangeroerde potentieel ter zake, springt hier in het oog. We staan ook stil bij de toegankelijkheidsvraag: zijn onze bossen voldoende toegankelijk?

Deel 3

In **hoofdstuk 5** kijken we over het muurtje. **Wie zijn de burens van het bos?** Hoe zit het met de relatie tussen het bos en zijn burens? We onderzoeken enerzijds de relaties in het buitengebied, waar vooral de landbouw een cruciale partner is, en anderzijds in de woon- en leefomgeving. We verkennen nieuwe visies, ontwikkelingen en kansen voor bos (en bomen) in de bewoonde omgeving, maar ook in de werk-, school- en zorgomgeving.

Hoofdstuk 6 onderzoekt de **uitdagingen voor de toekomst** voor het Vlaamse bosbeheer. We gaan dieper in op de cruciale uitdaging die de grote versnippering in het beheer van onze bossen betekent. Daaraan gekoppeld nemen we de versnippering van de beschikbare (beheer)kennis onder de loep en bekijken de mogelijkheden tot optimaliseren van de samenwerking tussen de verschillende eigendomsvormen. We onderzoeken een aantal specifieke uitdagingen voor zowel het openbare als het private bosbeheer. Hierbij stellen we de nood vast om stil te staan bij de bosexploitatie. Tenslotte gaan we dieper in op het instrument van de bosgroepen die we een belangrijke rol toedichten in het toekomstige private bosbeheer.

Hoofdstuk 7 behandelt de bosfinanciering. We hebben aandacht voor de boscompensatie, de financiering van de bosuitbreiding, de financiering vanuit de Europese landbouwfondsen, de problematiek van de hoge grondprijzen, en we onderzoeken mogelijke nieuwe pistes voor de financiering van het bosbeheer.

SAMENVATTING: 11 werven voor een rijker bos ten dienste van een rijkere samenleving

1. **Een goed ecologisch evenwicht** van bos en bodem vormt de basis(voorwaarde) voor alle ecosysteemdiensten die het bos kan genereren. Het is belangrijk om niet op dit natuurlijk kapitaal in te teren in functie van het oogsten van kortetermijnvoordelen. Gebeurt dat wel, dan ondermijnt je het ecosysteem en op langere termijn ook de diensten die het systeem kan leveren. Het verdwijnen van bossen of andere natuur en het verlies aan biodiversiteit dat daarmee is gepaard gegaan, vormen een bedreiging voor toekomstige diensten en producten van onze natuur en betekenen dus een verarming voor de samenleving. Gemengde, biodiverse bossen zijn weerbaarder en beter bestand tegen de impact van ziekten of klimaatinvloeden. Hierdoor zijn ze ook beter in staat om de ecosysteemdiensten te leveren waar de maatschappij naar vraagt en de doelstellingen op vlak van houtproductie van het gevoerde bosbeheer op continue wijze waar te maken.

Beleidswerf 1: *Versterk verder het goed ecologisch evenwicht van onze bossen. Vergroot het bosareaal. Zet daarbij in op uitbreiding van bestaande bossen, zodat zij alle functies ten volle kunnen ontwikkelen. Hou steeds voor ogen dat een goede biodiversiteitsbasis een belangrijke voorwaarde vormt voor gezonde en duurzame bossen.*

---

2. **Het bos maakt deel uit van het landschap en kan daar niet los van worden gezien.** Het bos, zijn biodiversiteit en zijn ecosysteemdiensten mogen niet geïsoleerd worden bekeken van het omgevende landschap. In dat landschap zullen bovendien vaak andere functies dominant zijn, zoals landbouw of bewoning. Door in het landschap een aantal ingrepen uit te voeren die vertrekken vanuit een geïntegreerde visie op het bos en zijn omgeving kunnen belangrijke winsten worden geboekt voor biodiversiteit en ecosysteemdiensten. Dit pleit voor het meer oordeelkundig 'plaatsen' van bos in zijn omgeving. Geïsoleerde bosnippers kunnen een plaats krijgen in meer ruimtelijk consistente landschappen met verbindingen tussen bossen, rijkere bosranden die een overgang vormen naar het omliggend gebied, kleine landschapselementen in het landschap of stedelijk groen. Dit vergt een intense dialoog met de 'buren van het bos'.

Beleidswerf 2: *Haal het bos uit zijn isolement en differentieer het bosbeleid. Hou rekening met het bestaan van verschillende types bos, waarbij grote aaneengesloten bossen een andere benadering krijgen dan kleine bosnippers, geïsoleerde bomengroepen, kleine landschapselementen, bomen in een bewoonde omgeving ... Kom daarbij tot een totaalvisie die de diverse types een eigen plaats en functie geeft. Ontwikkel een 'landschappelijke' visie waarin verschillende bos types een plaats hebben en in relatie staan tot hun omgeving. Leg hierbij de link naar Beleidsplan Ruimte Vlaanderen (BRV) en maak gebruik van de landschapsbeelden die in sommige provincies worden ontwikkeld.*

- 3. Nieuwe bedreigingen voor het bos zien het licht.** Klimaatverandering en globalisering bedreigen onze bossen en hun ecosysteemdiensten. Door globalisering komen bv. invasieve exoten en pathogenen hier in groeiende mate voor. Klimaatverandering draagt heel wat risico's voor onze bossen in zich. Hoewel het vandaag nog niet mogelijk is om alle gevolgen ervan juist in te schatten, zijn er toch een aantal waar we met zekerheid een antwoord moeten op vinden. Wijzigende temperaturen zullen impact hebben op de soortensamenstelling van onze bossen. Sommige soorten krijgen het moeilijker, andere gedijen beter. Nieuwe bosziekten met een grote regionale impact kunnen opduiken. Toenemende periodes van droogte kunnen leiden tot onbeheersbare bosbranden. Ook extreme weertypes bedreigen onze bossen. Bossen zullen – voor zover dat mogelijk is – moeten gewapend worden tegen een toenemende frequentie en intensiteit van zware stormen. Klimaatverandering tast ook de productiviteit van het bos aan.

Beleidswerf 3: *Ga na welke stappen moeten worden gezet om de negatieve impact van globalisering en klimaatverandering op onze bossen in te perken. Stimuleer onderzoek en kennisontwikkeling en integratie van nieuwe inzichten ter zake. Zet het beleid in op weerbaarheid. Verhoog de variatie in soorten, leeftijd en structuur en draag zorg voor behoud en herstel van goede bosbodems.*

- 4. Er is vandaag geen strategie beschikbaar die de houtproductie uit Vlaamse bossen linkt aan de houtverwerking en het houtgebruik in de samenleving.** Duurzame lokale houtproductie die via korte keten bijdraagt tot een gezonde lokale houtverwerking genereert zeker een belangrijke meerwaarde. Ondersteuning hiervan maakt onze bossen economisch weerbaarder. Nieuwe opportuniteiten, waaronder de tendens naar bio-economie en bio-energie, een heldere visie op cascadegebruik van houtproducten of aandacht voor lokale economieën, worden voorlopig nog niet of onvoldoende aan de eigen productie gelinkt. Hier bieden zich nieuwe mogelijkheden aan.

Beleidswerf 4: *Zet in op het versterken van de band tussen de houtproductie uit Vlaamse bossen en de lokale en regionale markt. Een mogelijke aanzet daartoe kan geleverd worden door in te zetten op een rol van 'facilitator', die de Vlaamse markt, zowel inzake productie, verwerking als eindconsumptie kent en de houtverwerkende nijverheid koppelt aan datgene wat onze Vlaamse (bio)diverse bossen te bieden hebben. Maak een verbinding naar het beleidsveld economie, zodat ook van daaruit beleidsinstrumenten kunnen worden ingezet.*

---

5. **Het bos bezit een zeer groot en nog verder te ontginnen potentieel om de volksgezondheid te verbeteren en de kosten van ons zorgsysteem te drukken.**

We kunnen zonder meer vaststellen dat de grootste macro-economische bijdrage van het bos tot de samenleving ligt in de vele ecosysteemdiensten die het bos ons – mits een verstandig bosbeleid – levert. Vooral de welzijns- en gezondheidswinsten zijn vandaag nog ondergewaardeerd. Daarom formuleren wij als topprioriteit voor het bosbeleid een aantal maatregelen die de volksgezondheid ten goede moeten komen. Het samenbrengen van actoren uit de domeinen ‘bos en natuur’ aan de ene zijde en ‘gezondheidszorg’ aan de andere zijde vormt daarbij een eerste stap. Wij stellen immers vast dat er op dit ogenblik geen platform bestaat dat het grote potentieel rond bos en gezondheid in kaart brengt en er de juiste beleidskeuzes aan koppelt. Dit zou onder meer tot een gericht beleid voor bebossing en groenvoorziening nabij bewoning moeten leiden waarbij ‘nabijheid’ (tot bewoning of menselijke activiteit) als criterium bv. ook een hogere waardering zou krijgen in de financiële ondersteuningsmechanismen van het bos.

Beleidswerf 5: Voer een actief beleid dat de bijdrage van bos, bomen en groen aan zowel de preventieve als de curatieve gezondheidszorg integreert. Bouw bruggen tussen het bos- en natuurbeleid en het gezondheidsbeleid. Zet in samenwerking met de gezondheidssector gezamenlijke projecten op als aanzet tot geïntegreerd beleid. Betrek daar de gezondheidszorg mee in. Ga na welke positieve impact het inzetten op bos en groen kan hebben op de kosten binnen de gezondheidszorg.

---

6. **Om de impact van het bos op gezondheid en welzijn te verhogen, is het van belang om na te denken over een verbetering van de toegankelijkheid van onze bossen.** Bij het herdenken van de toegankelijkheidsregels dient de ecologische draagkracht van het bos steeds als uitgangspunt te dienen. Het optimaliseren van deze regels kan enkele worden bereikt in dialoog tussen eigenaars, beheerders en gebruikers. Bij het differentiëren van toegankelijkheidsregels wordt best rekening gehouden met de nabijheid tot de bewoning. Een betere toegankelijkheid enerzijds en het uitbreiden van het bosareaal anderzijds vormen twee facetten van een beleid.

Beleidswerf 6: Groepeer de expertise rond toegankelijkheidsbeleid en pas waar nodig het toegankelijkheidsbeleid aan. Doe dit in dialoog tussen beheerders en gebruikers, zodat er een maximaal draagvlak voor wordt gecreëerd. Hou bij het opstellen van toegankelijkheidsregels rekening met de factor ‘nabijheid’ en differentieer de regels mede op deze basis.

---

7. **Ruimte en grond vormen in Vlaanderen een schaars goed.** Dit kan leiden tot concurrentie met de 'buren van het bos'. In het bijzonder in het buitengebied delen landbouw en bos vaak eenzelfde ruimte. Er is nood aan beter nabuurschap om daaruit resulterende spanningen en tegenstellingen te ontmijnen en te overwinnen. Een eerste vereiste daarbij is het vastleggen van definitieve ruimtelijke bestemmingen, zowel voor landbouw als voor bos. Om hierin vooruitgang te boeken is het belangrijk om in te zetten op kwaliteitsvolle inventarissen en kartering. Recente ervaringen rond de boswijzer tonen het grote belang hiervan aan.

Beleidswerf 7: Zet, in overleg met de diverse actoren, een ambitieuze agenda op om te komen tot definitieve ruimtelijke bestemmingen binnen de Vlaamse open ruimte. Werk gebiedsgericht en systematisch. Maak voldoende menskracht, expertise en middelen vrij om dit proces binnen realistische termijnen tot een goed einde te brengen. Vraag hiertoe ook het engagement van de betrokken actoren. Stel, in overleg met de actoren, onafhankelijke (landschaps)regisseurs aan om de processen te begeleiden en tot een goed einde te brengen. Leg de link met het Beleidsplan Ruimte Vlaanderen.

---

8. **Onze steden, maar ook onze buitengemeenten, zijn de voorbije decennia hun historische band met het bos verloren.** In de 19de-eeuwse steden was weinig plaats voor bomen en groen. Dit heeft mede geleid tot de stadsvlucht van de tweede helft van de 20ste eeuw. Die stadsvlucht was dan weer de motor van een extreme en vrij ongecontroleerde verkaveling van ons buitengebied. Naast tal van maatschappelijke kosten heeft dit ook het verdwijnen van bos en groen in de woonomgeving buiten de steden veroorzaakt. In de plaats kwam de lintbebouwing en vertuining met een lage biodiversiteit en geringe ecologische kwaliteit. Vandaag zien we dat er aarzelend een omgekeerde beweging op dreef komt. Concepten als de lobbenstad, stadsbossen, speelbossen zien het licht. Er ontstaat hier nieuw potentieel dat nood heeft aan nieuw beleid.

Beleidswerf 8: Breng het bos naar de bewoning (en niet de bewoning naar het bos). Zet sterk in op het verbossen en vergroenen van de beschikbare openbare ruimtes in en rond steden en gemeenten. Streef ernaar om voor iedere stad of gemeente minstens een (speel)bos te voorzien. Zorg voor een goed evenwicht tussen de draagkracht van de bossen en de recreatie erin. Ontwikkel verbindingen tussen de (beboste) rand en de woonwijken. Stimuleer op gemeentelijk vlak opnieuw een 'vernatuurlijking' van particuliere tuinen door een beleid van positieve incentives. Breng zo mens en natuur terug dichter bij elkaar.

---

9. **Het bos wordt geconfronteerd met talloze vormen van versnippering.** Veel bossen zijn **ruimtelijk erg versnipperd** waardoor de randeffecten groot zijn, het bos heel wat druk en externe invloeden van zijn omgeving ondergaat en de ecologische kwaliteit laag blijft. Het Vlaamse bosareaal is ook erg **versnipperd in eigendom**. Het gemiddelde privébos heeft een oppervlakte kleiner dan 1 hectare en is zo verdeeld over vele tienduizenden eigenaars. Vele kleine percelen binnen hetzelfde bos kunnen op die manier tot een groot aantal verschillende eigenaars behoren, die bovendien niet allemaal grote interesse vertonen voor hun kleine eigendom. Vaak zijn percelen ook in onverdeeldheid. Voor een consistent bosbeheer is dit natuurlijk geen goede zaak. De versnipperde eigendomsstructuur leidt dus ook tot een **versnipperd beheer** met zeer grote kwalitatieve verschillen tussen aanpalende percelen. Bosgroepen kunnen hier een antwoord op bieden maar zijn daarvoor op dit ogenblik slechts ten dele gewapend. Het bestaan van verschillende types eigenaars (diverse overheden, vzw's, privé-eigenaars) heeft er onder meer toe bijgedragen dat kennisopbouw en de implementatie ervan in de beheerpraktijk in erg verspreide slagorde geschiedt.

Beleidswerf 9: *Voer een actief beleid van ontsnippering op drie terreinen: fysieke ontsnippering, ontsnippering in beheer en ontsnippering in eigendom. Maak bij de ontsnippering van het beheer gebruik van de instrumenten in het Natuurdecreet: stimuleer samenwerking tussen diverse types eigenaars en beheerders (privé, overheid, natuurverenigingen). Bij ontsnippering van het beheer hoort ook ontsnippering van de kennis. Stimuleer daarom ook de gezamenlijke kennisopbouw.*

Ga de versnippering in eigendom tegen door de uitverkoop van gronden van de overheden tegen te gaan, door een sterker aankoop- en financieringsbeleid en door de mogelijkheden van de instrumentenkoffer te gebruiken.

---

10. **Duurzame houtproductie verdient meer aandacht in het beheer van de bossen.**

Er is nood aan kennis en opbouw van ervaring bij beheerders en exploitanten. Ook moet er werk gemaakt worden van een betere kennis over en een breder draagvlak voor duurzame houtoogst bij het brede publiek. Hout is immers bij uitstek een kwaliteitsvol, multifunctioneel en hernieuwbaar materiaal dat een belangrijke rol kan spelen in de circulaire bio-economie van de toekomst.

Beleidswerf 10: *Ontwikkel een beleid gericht op het versterken van de houtproductie. Koppel dit aan een verbeterd ecologisch beheer. Betrek de exploitant hierbij. Ondersteun het investeren in nieuwe duurzame ontginningstechnieken. Steun initiatieven om kennis en inzicht inzake houtproductie bij een breder publiek te stimuleren.*

---

11. Vlaanderen scoort zeer zwak wat betreft de beschikbare bosoppervlakte.

Engagementen om 10.000 hectare extra bos te ontwikkelen, werden tot nu toe niet nagekomen. De ervaring uit andere drukbevolkte regio's in West-Europa toont aan dat het mogelijk is om meer ambitieuze bosuitbreidingsdoelstellingen om te zetten in realiteit. Ook de middelen die nodig zijn om dit op termijn te kunnen realiseren, zijn (nog) niet voorhanden. Het huidige Vlaamse financieringssysteem reflecteert niet de huidige noden naar bosuitbreiding en de realisatie van ecosysteemdiensten. Verder worden beheer in functie van gezondheid, weerbaarheid, CO₂-fixatie, biodiversiteit... onvoldoende ondersteund.

Beleidswerf 11. *Versterk de financiering van de verwerving van te bebossen gronden en het bosbeheer gericht op de realisatie van ecosysteemdiensten door overheden, natuurverenigingen of particulieren. Creëer een bosuitbreidingsfonds. Link bosfinanciering aan maatschappelijke diensten (ecosysteemdiensten) en zet daarbij in op alternatieve financieringsbronnen. Spreek ook intensiever de mogelijke Europese middelen aan (zoals PDPO). Stimuleer ook lokale overheden om meer en beter bos te realiseren.*

HOOFDSTUK 1: Het Vlaamse bos omschrijving, kenmerken, functies

1.1. Een korte historiek

Onze bossen zijn het resultaat van een historische evolutie die gestart is na de laatste ijstijd, zo'n 12.000 jaar geleden. Een populaire misvatting is dat wat nu overblijft het resultaat is van gestage ontbossing. Dat klopt evenwel veelal niet. De Ferrariskaarten (1777) tonen in bepaalde streken, zoals de Kempen, zeer weinig bos terwijl ze nu relatief bosrijk zijn. Periodes van ontbossing en – al dan niet spontane – herbebossing volgen elkaar op, afhankelijk van de menselijke noden. Slechts een deel van onze huidige bossen zijn 'restanten' van de oorspronkelijke bossen, andere bossen hebben een meer bewogen geschiedenis van ontbossing en bebossing achter de rug. Die 'oude' bossen, met soms unieke bosbodems, vormen vaak de kern van de ecologisch zeer waardevolle bossen die we hebben.

Vroeger waren onze bossen in de eerste plaats leveranciers van energie (brandhout), (bouw)materialen en meubelhout. Het bos had ook aanvullend een rol in de landbouw (beweiding en begrazing in bossen) en voedselvoorziening (jacht, pluk). Er was daarbij een directe link tussen lokale productie en consumptie. De directe rol van bossen in de voedselvoorziening is in West-Europa inmiddels marginaal geworden. Bossen vervullen echter wel ecosysteemdiensten die cruciaal kunnen zijn voor onze voedselproductie: waterhuishouding, erosiebestrijding, habitat voor bestuivers, ...

Vanaf de industriële revolutie nam het belang van hout als energiebron gestaag af. Hout wordt vandaag eerder als bijstook of voor gezelligheidswarmte ingezet. Vanuit het oogpunt van ons energiesysteem is de rol van hout vandaag beperkt. Vanuit de productiefunctie van het bosbeheer blijft brandhout evenwel relatief belangrijk.

In de bouw is het belang van hout de voorbije eeuwen sterk afgenomen. Steen, staal en beton namen heel wat constructiehoutfuncties over. Deze tendens is nu aan het keren. Het belang van hout in de bouw kent tegenwoordig terug een opmars, bv. via houtskeletbouw en de opkomst van Cross Laminated Timber-constructies (CLT).

In de meubelindustrie deden nieuwe materialen hun intrede, al blijft hout daar wel de voornaamste grondstof. Zowel in de bouw- als de meubelsector is de link tussen lokale productie, verwerking en consumptie zeer sterk afgenomen.

In de tweede helft van de vorige eeuw, toen de Vlaamse bossen grotendeels ontdaan raakten van hun prominente economische functies, veranderde de kijk op het bos. Eerst kwam de recreatieve functie de economische functie aanvullen en ging er voor het eerst aandacht naar multifunctionaliteit. Meer en meer gingen samenleving en beleid het bos ook zien als te beschermen schaarse natuur. Vanaf de jaren '90 maakte de natuurbehoudfunctie sterke opgang, om halverwege de jaren 2000 sturend te worden in het bosbeleid. Bosbeleid en natuurbeleid zijn vandaag sterk geïntegreerd.

Kenmerkend voor het Vlaamse bos is dat het zeer schaars is. De oppervlakte bos in Vlaanderen bedraagt ongeveer 10 à 12% van de totale oppervlakte. Dat is één van de laagste bosindexen van heel Europa. Er is nood aan een gedragen meetinstrument om de jaarlijkse evolutie van het bosareaal te volgen.

1.2. De bescherming van het bos

Toen de wetgever in de jaren '80 van de vorige eeuw vastlegde wat een bos is en als dusdanig bescherming geniet, heeft hij er uitdrukkelijk voor gekozen om alle 'ecosystemen waar bomen de dominante component vormen' 'bos' te noemen. Dat heeft tot bescherming van onze bossen geleid, al is er sindsdien heel wat bos verloren gegaan. Deze brede definitie heeft evenwel soms ook voor onbegrip gezorgd omdat een kleine groep bomen of zelfs plaatsen waar ooit bomen hadden gestaan, decretaal als 'bos' werden gedefinieerd, wat voor de betrokkenen – eigenaars, omwonenden – vaak moeilijk te begrijpen viel. Zulke elementen hebben het draagvlak voor bosbescherming soms negatief beïnvloed.

Vandaag kunnen we vaststellen dat een verfijning van de regelgeving zich opdringt. Er zijn uiteraard bossen die als dusdanig door iedereen erkend worden en die ook in de perceptie niet anders zullen worden gezien. Daarnaast zijn er geïsoleerde bomengroepen, kleine landschapselementen, bomenrijen, bomengroepen in parken, bomen in de bewoonde omgeving ... Allemaal maken zij deel uit van het landschap, en allemaal hebben zij hun waarde.

Het zou goed zijn om in het beleid deze diverse biotopen met bomen als belangrijke, zo niet dominante factor, naar waarde te schatten en oog te hebben voor hun plaats in het landschap. Daarbij kan gedacht worden aan variatie in beschermingsgraad in functie van het landschap als geheel. Hierbij bestaat het risico dat de bescherming die sommige types vandaag genieten, ten dele zou verloren gaan. Zeker indien de wetgeving daarvoor zou worden aangepast mag dat risico niet uit het oog worden verloren.

1.3. Het Vlaamse bos: kenmerken

1.3.1. 'Permanent, gemengd en multifunctioneel'

Concentreren wij ons op het bos *sensu stricto*, dan loont het de moeite om te onderzoeken welke basiskenmerken ons 'bos' idealiter moet hebben. Een gezond bos, met voldoende potentieel om tegemoet te komen aan onze verwachtingen inzake biodiversiteit en weerbaarheid is bij voorkeur '**permanent, gemengd en multifunctioneel**'. Een groot deel van de Vlaamse bossen beantwoordt vandaag reeds in belangrijke mate aan deze drie kenmerken, mede onder impuls van de Vlaamse regelgeving ter zake. De kenmerken kunnen ook op landschapsniveau worden bekeken, waarbij diverse verbonden bossen niet noodzakelijk elk afzonderlijk aan alle drie beantwoorden, maar wel in hun geheel.

Laat ons deze drie kenmerken van naderbij bekijken.

Permanent: Een bos is permanent indien het niet cyclisch wordt kaalgekap. Volledige kaalkap over een grote oppervlakte is bij ons bijna onbestaande. Wel wordt beperkte kaalkap (groepenkap) toegestaan en toegepast, wat geen probleem vormt.

Gemengd: Het Vlaamse bos maakt vandaag een evolutie door richting 'gemengd bos' met een bredere boomsoortensamenstelling. De keuze voor gemengd bos wordt zeer breed gedragen, en dit niet enkel vanuit het oogpunt van natuurkwaliteit. Gemengde bossen, met een rijkere, meer gedifferentieerde structuur, zijn ook weerbaarder dan hun monotone tegenhangers, ze zijn minder vatbaar voor ziektes zoals de insecten- en schimmelaantastingen en voor de negatieve impact van extreme klimaatfenomenen. Het inzicht groeit dat mits aangepaste soortenkeuze en -beheer, gemengde bossen ook vanuit het oogpunt van productiviteit vaak beter kunnen scoren.

Multifunctioneel: Het concept 'multifunctionaliteit' kan zeer uiteenlopend worden ingevuld. In principe is ieder bos multifunctioneel: het levert hout, zorgt voor biodiversiteit, vangt fijn stof op, biedt ontspanning, heeft vaak erfgoedwaarde of draagt bij tot de toeristische ontplooiing van een streek... Het is evenwel aangewezen om te streven naar '*actieve multifunctionaliteit*', waarbij in het beheer standaard wordt nagedacht over het optimaliseren van de diverse functies. Daarbij zal er altijd een punt komen waarbij het nastreven van de ene bosfunctie de vervulling van een of meerdere andere functies inperkt. Er kunnen dus keuzes worden gemaakt in het optimaliseren van specifieke functies. Maar voor die grens bereikt wordt, is er in heel veel bossen nog heel wat marge voor progressie. Actieve multifunctionaliteit zal daarbij altijd gemakkelijker te realiseren zijn in grotere boscomplexen dan in kleine bosjes.

Beleidstip: *Versterk bij het aansturen van beheerplannen de actieve multifunctionaliteit en ondersteun en beloon de beheerder voor het optimaliseren hiervan.*

Naast deze gewenste kenmerken, die we reeds in heel wat bossen terugvinden, stellen we jammer genoeg vast dat onze Vlaamse bossen ook een aantal zwaktes vertonen.

Inzake **variatie in leeftijd** scoren onze bossen zwak. Volgens de Vlaamse bosinventaris (uit 2000) bestaat ruim 80 % van het bos in Vlaanderen uit ‘gelijkjarige’ bestanden. De laatste decennia worden deze bossen vaak omgevormd naar ongelijkjarig bos, met een ongelijkjarige onder- en nevenetage. Maar de oorspronkelijke, meestal gelijkjarige hoofdboomsoort is nog altijd aanwezig. Op termijn zouden onze bossen dus moeten ontwikkelen naar gemengde leeftijdssamenstelling. Diversiteit kan, door slimme ruimtelijke schikking, ook op ruimere ruimtelijke schaal worden gerealiseerd.

Een ander kenmerk van heel wat Vlaamse bossen is dat heel wat bosbodems vrij recent, weinig ontwikkeld en verschaald zijn. Het bodemleven en de buffercapaciteit zijn veelal beperkt. Het ontstaan van meer gemengde bossen biedt echter kansen voor een geleidelijke bodemverbetering, wat de vitaliteit van de bossen ten goede kan komen.

1.3.2. Sterk versnipperd

Het Vlaamse bos is in belangrijke mate versnipperd. Er is de fysieke versnippering, de versnippering in eigendom en de versnippering in beheer. Elk van deze vormen van versnippering kan de kwaliteit van het bos negatief beïnvloeden. Daarom zullen wij verder een aantal instrumenten voorstellen die op elk van deze vormen van versnippering een antwoord kunnen bieden.

Fysieke versnippering: om alle ecologische processen te laten plaatsvinden die we van een bos mogen verwachten, moet een bos voldoende groot zijn. Willen we als maatschappij de ecologische processen opwaarderen, de weerbaarheid van onze bossen verhogen, en ons verzekeren van hun ecosysteemdiensten, dan moeten we evolueren naar grotere bosgebieden. Tussen die grote bosgebieden moet er dan plaats blijven voor kleinere bossen als verbindende elementen.

Versnippering in eigendom: een groot deel van de bossen in Vlaanderen is in handen van kleine eigenaars. De problemen worden groter door het overerven en opdelen van eigendom. Vaak ontbreekt het eigenaars aan interesse en/of kennis om hun bossen te beheren. Dit betekent dat het potentieel om goede beheerplannen op te stellen voor bossen van een zekere grootte dubbel wordt ondermijnd: enerzijds door de versnippering van het eigendom zelf, anderzijds door het feit dat het opstellen van een goed beheerplan voor een individuele kleine (mede)eigenaar van een bos, zonder professionele kennis, omkadering of begeleiding moeilijk haalbaar is. Dit is zeker het geval voor

beheerplannen die een hoger ambitieniveau nastreven dan dat van de beperkte bosbeheerplannen (of nu natuurbeheerplannen van type 1). Daardoor blijft een groot potentieel om onze bossen op te waarderen, zowel ecologisch als economisch, onaangeroerd.

Versnippering in beheer: versnippering in beheer is ten dele het gevolg van versnippering in eigendom. Het is er evenwel geen noodzakelijk gevolg van. Zo kan een bos met vele eigenaars als één geheel worden beheerd. Daartoe zal het dan wel noodzakelijk zijn om een gezamenlijke beheerstructuur op te zetten. Ook kan de eigendom van een bos verdeeld zijn over diverse types beheerders: natuurverenigingen, particulieren, overheden, ... die elk hun eigen accenten leggen. Ook dit leidt tot versnippering in beheer en vergt een specifieke aanpak.

Aard van de versnippering	Inzetbare instrumenten	Inspiratie bij
Fysieke versnippering	1. Instrumenten van het type 'ruilverkaveling' 2. Landinrichting 3. Aankoopbeleid 4. Actieve bebossing	VLM, ANB
Versnippering in beheer	1. Gezamenlijke beheerplannen tussen verschillende (types) beheerders (overheid, vzw, particulier) 2. Collectief beheer van versnipperde eigendom	Privaatbeheer, Bosgroepen, Natuurpunt, ANB, Inverde, overheden
Versnippering in eigendom	1. Instrumenten van het type 'ruilverkaveling' 2. Aankoopbeleid 3. Eigendomsruil 4. Beheersing grondprijzen	VLM, Bosgroepen, lokale overheden, natuurverenigingen

We gaven reeds aan dat het bos per definitie 'multifunctioneel' is. De vele functies van het bos worden vandaag ook 'ecosysteemdiensten' genoemd. De basis van deze 'diensten' wordt gevormd door de biodiversiteit van het ecosysteem zelf. Daarnaast kunnen we volgende (niet-limitatieve) opsomming maken: het bos speelt een positieve rol in de bestrijding van fijn stof, heeft een temperende invloed op de ongunstige gevolgen van de klimaatwijziging, speelt een belangrijke rol in de preventieve gezondheidszorg en speelt een positieve rol in de waterhuishouding. Bovendien gaat recent meer aandacht naar 'culturele' ecosysteemdiensten: recreatie, educatie, de spiritueel-religieuze dimensie, ... Uiteraard heeft het bos ook nog steeds een productiewaarde. We gaan in het volgende hoofdstuk verder in op de functies van het bos, die wij zullen groeperen onder 3 hoofdingen: de ecologische functie, de productiefunctie (een term die wij hebben verkozen boven de term 'economische functie', omdat ook de andere functies een soms zeer belangrijk economisch aspect hebben) en de sociale functie.

HOOFDSTUK 2:

De ecologische functie van het bos

2.1. Biodiversiteit als basis

Lange tijd werd bij de beschrijving van de diverse functies van het bos – ook ecosysteemdiensten genoemd – een driehoeksmodel gehanteerd: het bos had een ecologische, een economische en een sociale functie. Er werd naar gestreefd deze drie functies in evenwicht te brengen. Vandaag geeft de wetenschappelijke kennis een andere kijk op de bossen.

Biodiversiteit wordt niet langer gezien als een afzonderlijke ecosysteemdienst. Alle diensten die de mens aan het bos ontleent, steunen op de ecosystemen waarop ze zijn gebouwd, en dus op de biodiversiteit van die systemen.

Biodiversiteit en ecosysteem kunnen ook omschreven worden als het natuurlijk kapitaal van het bos. Het is belangrijk om niet op dit natuurlijk kapitaal te teren in functie van het oogsten van kortetermijnvoordelen. Gebeurt dat wel, dan ondermijnt je het systeem en op langere termijn ook de diensten die het systeem kan leveren. Het verdwijnen van bossen of andere natuur en het verlies aan biodiversiteit dat daarmee is gepaard gegaan, vormen een bedreiging voor toekomstige diensten en producten en dus een verarming voor de samenleving.

Biodiversiteit is de belangrijkste graadmeter voor de gezondheid van ons ecosysteem. Biodiversiteit moet daarbij breder geïnterpreteerd worden dan de habitat- en soortenvariëteit in het ecosysteem. Ook de structuur en functies van het ecosysteem, de nutriëntencyclus, de watercyclus, de connectiviteit met het landschap, ... vormen samen met de soortenbiodiversiteit een ecologisch geheel.

Maar biodiversiteit is meer dan alleen de basis voor allerlei diensten die het bos – en bij uitbreiding de natuur - aan de mens biedt. Het is ook een levensbelangrijke waarde op zich. Onze aarde, en de vele levensvormen die het kent en die intens met elkaar verbonden en zelfs verstrengeld zijn, is zonder biodiversiteit onleefbaar. Het bos (en zijn randen, open plekken, ...) is de woonst van ontelbare soorten planten, dieren, paddenstoelen, ... en speelt een cruciale rol in de bescherming en het herstel van de planetaire biodiversiteit.

(Verdere) inkrimping van het bosareaal, wereldwijd maar ook bij ons, drukt dan ook op de capaciteit van onze aarde om haar levensvormen – en uiteindelijk zichzelf – in stand te houden. In die zin zou Vlaanderen haar inspanning voor bos niet moeten beperken tot enkel Vlaanderen. Vlaanderen kan haar expertise delen met andere dichtbevolkte regio's in de wereld die voor dezelfde uitdagingen staan. Op deze wijze zal ze zelf ook input krijgen om haar beleid te vernieuwen. Biodiversiteit, klimaat, bio-economie en gezondheid stopt niet bij de landgrenzen maar is een wereldomvattende uitdaging waar iedereen baat bij heeft.

Beleidswerf 1: *Versterk verder het goed ecologisch evenwicht van onze bossen. Vergroot het bosareaal. Zet daarbij in op uitbreiding van bestaande bossen, zodat zij alle functies ten volle kunnen ontwikkelen. Hou steeds voor ogen dat een goede biodiversiteit een belangrijke voorwaarde vormt voor gezonde en duurzame bossen.*

2.2. Biodiversiteit bekijken op landschapsschaal

De voorbije decennia lag de klemtoon in het natuurbeleid op het beschermen van de biodiversiteit door het inzetten op 'topnatuur'. Inmiddels groeit de overtuiging dat het versterken van topnatuur – waaraan er in Vlaanderen nog steeds een tekort is – niet volstaat. Het moet gepaard gaan met even grote aandacht voor de interactie met de omgeving. Er gaan meer en meer stemmen op om biodiversiteit ook op landschapsschaal te bekijken. Vanuit het perspectief van bos betekent dit dat er nood is aan het versterken van de band van het bos met zijn omgeving. Bos maakt deel uit van een ecologisch geheel, een 'landschap', waarbij je ook verbindingen tussen bossen, de bosranden, de houtkanten en de aansluitende omgeving moet meetellen. Het verbeteren van de kwaliteit van onze bossen is daarbij ook onlosmakelijk verbonden met de basiskwaliteit van de landschappelijke matrix waarin deze bossen zich bevinden. Het bos dient met andere woorden uit zijn isolement te worden gehaald, zoals bv. gebeurt bij de ontwikkeling van 'landschapsbeelden' in sommige provincies. De beoogde ecologische kwaliteitsverbetering moet betrekking hebben op het complete landschap. Deze 'nieuwe' benadering vormt een uitdaging voor het Vlaamse bos- en natuurbeleid. Wij gaan daar dieper op in als we de relatie tussen het bos en haar burens bekijken.

Beleidswerf 2: *Haal het bos uit zijn isolement en differentieer het bosbeleid. Hou rekening met het bestaan van verschillende biotopen met bomen als belangrijke, zo niet dominante factor. Dicht aaneengesloten bossen kunnen een andere benadering krijgen dan kleine bosnippers, geïsoleerde bomengroepen, kleine landschapselementen, bomen in een bewoonde omgeving. Kom daarbij tot een totaalvisie die de diverse types een eigen plaats en functie geeft. Ontwikkel een 'landschappelijke' visie waarin verschillende bos-types een plaats hebben en een plaats hebben in hun omgeving. Leg hierbij de link naar het Beleidsplan Ruimte Vlaanderen (BRV) en maak gebruik van de landschapsbeelden die in sommige provincies worden ontwikkeld.*

2.3. Bos en andere natuur

‘Bos’ wordt voortaan beleidsmatig volledig geïntegreerd in het natuurbeleid. Zo stappen we over van ‘Criteria Duurzaam Bosbeheer’ naar ‘Criteria Geïntegreerd Natuurbeheer’, waaronder ook het bosbeheer zal ressorteren. Deze verdere integratie geeft aan dat bos en natuur fundamenteel aan elkaar gelinkt zijn en dat het beleid vanuit één geïntegreerde visie naar alle vormen van natuur kijkt. Toch blijft er een belangrijk onderscheid tussen bos (zoals hogerop gedefinieerd) en andere vormen van natuur: de productiefactor. Bos is immers, naast graslanden (via veeteelt) één van de enige natuurvormen die door houtexploitatie in belangrijke mate tot de eigen financiering kan bijdragen. Dat levert het bos toch een specifieke en meer complexe plaats op in het natuurbeleid op, met ook een grotere betrokkenheid van meer actoren dan andere vormen van natuur. Het beleid zal met deze complexiteit moeten omgaan en er antwoorden op vinden, zonder aan natuurwaarden in te boeten.

Een tweede uitdaging voor het bos- en natuurbeleid ligt in het overwinnen van de deels kunstmatige tegenstelling tussen bosnatuur en andere vormen van natuur. Er bestaat grote eensgezindheid over de vaststelling dat de beboste oppervlakte in Vlaanderen te klein is, en er dus moet worden ingezet op uitbreiding van het areaal. Terzelfder tijd stellen we vast dat ook andere vormen van natuur vandaag sterk onder druk staan. Het beleid kiest er daarom soms voor om bos met een nog beperkte biodiversiteitswaarde op sommige plekken te ‘vervangen’ door andere natuur. Wanneer dit gebeurt in het kader van Natura 2000 legt het beleid, in tegenstelling tot andere dynamieken die het rooien van bossen veroorzaken, hier geen boscompensatie op. Deze aanpak sluit immers aan bij een bredere biodiversiteitsdoelstelling. Toch is de vaststelling onontkoombaar dat er op die manier ook bos verdwijnt, terwijl er net grote nood is aan een uitbreiding van het bosareaal. De oplossing dient gezocht te worden in het ontwikkelen van een beleid dat zowel gericht is op bosuitbreiding op plaatsen waar vandaag nog geen natuur of bos voorhanden is, als op het herstel van andere vormen van natuur. Op die manier creëer je ruimte voor netto-uitbreiding van beide en wordt vermeden dat diverse types natuur, waarvan bos er één is, met elkaar in concurrentie worden gesteld. De essentie is dat we het natuurlijk kapitaal absoluut moeten laten vooruitgaan en dat de belangen van beide types hierbij samengaan. Het is in elk geval duidelijk dat er nood is aan meer en beter bos én meer en beter ‘open natuur buiten het bos’, willen we de afkalvende biodiversiteit in Vlaanderen keren. Daarom is het uiterst belangrijk om ecologisch waardevolle bossen te beschermen ook buiten de ‘groene’ bestemmingen.

Beleidsstip: *Maak simultaan werk van zowel nettobosuitbreiding als netto-uitbreiding van 'natuur buiten bos'. Behoud hierbij steeds een totaalvisie op biodiversiteit, ingebed in de EU-biodiversiteitsvisie 2020 (groene infrastructuur, herstel van ecosystemen en hun diensten, en het uitvoeren van de van de instandhoudingsdoelstellingen (IHD's)). Zorg voor een objectief afwegingskader waarbij wordt rekening gehouden met de bijdrage tot verschillende doelen. Kies er daarbij voor om in de eerste plaats in totaal meer ruimte voor natuur en bos te voorzien, zodat er geen ruimtelijke concurrentie tussen diverse natuurvormen ontstaat. De visie van het Beleidsplan Ruimte Vlaanderen geeft daarvoor ruimte.*

2.4. Ambitieuze doelstellingen omtrent biodiversiteit

Het streven van het Vlaams beleid is er de voorbije decennia vooral op gericht geweest om de natuurfunctie te versterken om het grootschalige verlies aan biodiversiteit dat de vorige eeuw heeft gekenmerkt een halt toe te roepen. Daartoe werden de voorbije decennia telkens nieuwe programma's opgezet: het gebiedsgericht natuurbeleid met de VEN-gebieden en het IVON. Dankzij dat beleid is er sprake van een geleidelijk herstel van een aantal bossoorten. De negatieve druk op bosvogels – in tegenstelling tot landbouwvogels of soorten van gemengde halfopen landschappen – is de laatste tijd afgenomen. Dit wijst erop dat het ecologisch georiënteerd Vlaamse bosbeleid van de voorbije decennia een positieve impact heeft gehad. Toch loopt de realisatie van die programma's moeizaam. De geboekte resultaten blijven broos en hebben nood aan volgehouden beleid. Voor de Natura 2000-gebieden zijn de instandhoudingsdoelstellingen (IHD) vastgesteld per gebied en gelden als doelen voor de beheerplannen. Ook nu zijn er ambitieuze doelstellingen voor bos met een belangrijk te realiseren aandeel buiten Natura 2000. De vraag is of en hoe de doelstellingen vertaald zullen kunnen worden in de praktijk.

2.5. Toenemende druk

Het verlies aan biodiversiteit in Vlaanderen, zoals we die de laatste eeuw hebben zien evolueren, was in de eerste plaats te wijten aan de toenemende druk van buitenaf. Er is de directe impact van menselijke activiteiten in het bos (zowel recreatie als houtwinning), er is de druk vanuit de omgeving (verzuring en vermesting vanuit landbouw bijvoorbeeld, of algemene lucht- en waterkwaliteit, ...), er is de ruimtelijke concurrentie met andere functies (woning, industrie, mobiliteit), met in Vlaanderen een verregaande versnippering tot gevolg. De meeste ecosysteemdiensten worden in Vlaanderen intensief gebruikt of benut en voor zowat alle diensten van het bos overtreft de vraag het aanbod (ruimschoots).

Beleidsstip: *Een geïntegreerde oplossing, met nadruk op het ruimtelijke aspect, en een voldoende flexibel ruimtelijk instrumentarium is noodzakelijk om de achteruitgang in biodiversiteit een halt toe te roepen. Het natuur- en bosbeleid kan dit niet alleen realiseren. De relatie met het Beleidsplan Ruimte Vlaanderen moet dan ook worden versterkt.*

Vandaag stellen we vast dat nieuwe factoren een negatieve impact hebben op onze bossen. Klimaatverandering en globalisering bedreigen boskwaliteit en ecosysteemdiensten van het bos. Door globalisering komen bv. invasieve exoten en pathogenen hier in groeiende mate voor. De bestrijding van invasieve exoten is niet eenvoudig – zeker nu het gebruik van pesticiden (terecht) gestopt wordt. De overheid zou daarom extra moeten investeren in onderzoek naar alternatieven (beheerstrategieën, producten, ...). Klimaatverandering draagt heel wat risico's voor onze bossen in zich. Hoewel het vandaag nog niet mogelijk is alle gevolgen van de klimaatverandering voor onze bossen juist in te schatten, moeten we toch een antwoord vinden op een aantal te verwachten gevolgen. Wijzigende temperaturen zullen impact hebben op de soortensamenstelling van onze bossen. Sommige soorten krijgen het moeilijker, andere gedijen beter. Nieuwe bosziekten met een grote regionale impact kunnen opduiken. Toenemende periodes van droogte kunnen leiden tot onbeheersbare bosbranden. Ook extreme weertypes bedreigen onze bossen. Bossen zullen – voor zover dat mogelijk is – moeten gewapend worden tegen een toenemende frequentie en intensiteit van zware stormen. Klimaatverandering zal op lange termijn wellicht de productiviteit van het bos aantasten.

Indien we onze bossen in goede staat willen houden, zullen we dus sterk moeten inzetten op het verbeteren van het vermogen van het bos om zich aan te passen aan klimaatverandering en om extreme klimaatfenomenen te doorstaan. Het adaptief vermogen van ecosystemen wordt in belangrijke mate bepaald door genetische variëteit tussen en binnen de soorten, biodiversiteit, ruimte voor spontane processen en ecologische netwerken. Het realiseren van resistente en veerkrachtige bossen is dan ook een belangrijk aandachtspunt voor het bosbeheer. Een grote variatie aan standplaatsgeschikte soorten, structuur en leeftijd enerzijds en de ontwikkeling van een goede bosbodem anderzijds vormen twee belangrijke pijlers voor een goede weerbaarheid. Dit laatste aspect – de kwaliteit van de bosbodems – verdient meer aandacht.

Beleidswerf 3: *Ga na welke stappen moeten worden gezet om de negatieve impact van globalisering en klimaatverandering op onze bossen in te perken. Stimuleer onderzoek en kennisontwikkeling en integratie van nieuwe inzichten ter zake. Zet het beleid in op weerbaarheid. Verhoog de variatie in soorten, leeftijd en structuur en draag zorg voor behoud en herstel van goede bosbodems.*

HOOFDSTUK 3:

De productiefunctie

In het vorige hoofdstuk gingen wij dieper in op de biodiversiteit en pleitten we ervoor om het bosbeleid te integreren in het bredere biodiversiteitsbeleid met tevens oog voor andere types van natuur. In dit hoofdstuk zullen wij de nadruk leggen op een belangrijke specificiteit van het bos. Het bos onderscheidt zich van bijna elk andere natuurtipe doordat het een belangrijke productiefunctie kent, zo belangrijk dat ze tot het begin van de 20ste eeuw dominant was voor de relatie tussen het bos en de samenleving: hout vormde de grondstof voor heel wat menselijke en economische activiteiten.

De functie 'houtwinning' kan dan vanuit algemeen maatschappelijk oogpunt aan gewicht verloren hebben, voor heel wat bosbeheerders speelt zij nog steeds een belangrijke rol. De privébeheerder ziet er een rendement voor zijn investering in. Ook voor de publieke of vzw-beheerder vormt de houtwinning een bijkomend potentieel, want op die manier genereert het bos substantiële eigen inkomsten.

3.1. Ecologisch bosbeheer en houtoogst

Bij sommigen leeft nog steeds de perceptie dat ecologisch bosbeheer en houtoogst niet met elkaar te verzoenen zijn. De boomsoortenkeuze, sommige kapwijzen, het ruimen van rondhout, de wijze waarop met de bodem werd omgesprongen, ... bracht in het verleden inderdaad soms ernstige schade toe aan de biodiversiteit. De huidige visie op bosbeheer volgt getrouwer de natuurlijke processen. Op die manier kan heel veel negatieve impact van houtoogst op biodiversiteit vermeden worden. Houtoogst ten gevolge van selectieve dunningen kan bijdragen tot structuurdiversiteit, ongelijkjarigheid, open plekken en bosranden, licht in het bos, ... wat op zijn beurt dan weer bevorderlijk is voor de biodiversiteit.

Bovendien groeit het inzicht dat een kwaliteitsvol ecologisch beheer het fundament vormt waarop het productief beheer kan worden geënt: bossen met een grotere soortenrijkdom zijn weerbaarder, beter beschermd tegen ziekten en plagen, klimaatbestendiger en uiteindelijk productiever dan monoculturen. Dit betekent niet dat er op een zeker punt geen *trade-off* tussen beide functies voorkomt. Voor bossen in VEN-gebieden of Speciale Beschermingszones gelden diverse beschermende maatregelen die beperkend kunnen zijn. Beperking van boomsoortenkeuze en algemene beperkende maatregelen (schoontijd, grootte kapvlaktes, ...) kunnen de economische rendabiliteit drukken. Van een fundamentele tegenstelling is evenwel geen sprake.

3.2. Bos en houtverwerking in Vlaanderen

Verskillende indicatoren wijzen erop dat hout de komende decennia terug een belangrijker plaats zal innemen in de economie. Ook zal de competitie vanuit verschillende sectoren om dezelfde grondstof toenemen. In tal van sectoren is de transitie gestart van een economie gebaseerd op fossiele grondstoffen naar een biogebaseerde economie. Dit creëert een gunstig klimaat voor het versterken van de economische rol van het bos. Ook het concept van 'lokale' economie en circulaire economie kunnen een positieve invloed uitoefenen.

Hout is ook vanuit ecologisch oogpunt vaak een uitstekende keuze, ten minste op voorwaarde dat het duurzaam geproduceerd en gewonnen wordt. Grootschalige kaalkap of industriële ontginningmethoden waarbij de CO₂ uit de bodem terug vrijkomt, zijn te mijden. Mede om die reden is het belangrijk dat wij voor de binnenlandse, of breder, de Europese houtmarkt, meer dan vandaag inzetten op eigen duurzaam geproduceerd hout uit duurzaam beheerde bossen. De Vlaamse bossen hebben daar, gezien onze eigen traditie en ontwikkeling, grote troeven voor.

3.3. Hout: volumes, omzet, toepassingen

De houtvoorraad in de Vlaamse bossen is het voorbije decennium verder toegenomen, tot gemiddeld 271 m³/hectare, zo blijkt uit de voorlopige resultaten van de tweede Vlaamse Bosinventaris (2017). Die aangroei betekent dat er jaarlijks minder wordt geogst dan er bijgroeit. Gemiddeld groeien onze bossen aan met 12,5 m³/hectare/jaar. De jaarlijkse houtoogst wordt ingeschat op 851.000 m³/jaar, op basis van inschattingen uit het *eco2eco-project*. Dit zou betekenen dat er gemiddeld 5 à 7 m³/hectare/jaar wordt geogst, brandhout inbegrepen. Over het aandeel brandhout lopen de schattingen wel sterk uiteen.

We gaan er, op basis van de schatting van het INBO, van uit dat brandhout ongeveer de helft vertegenwoordigt van het houtvolume dat jaarlijks door onze bossen wordt geleverd. Gaat het om professioneel beheerde bossen beheerd in functie van houtkwaliteit, dan zakt dat cijfer tot ongeveer 1/3de van het geschatte volume.

Economisch gevaloriseerd brandhout staat wellicht voor slechts een kwart van het houtvolume uit onze bossen. De waarde van brandhout op de Belgische markt wordt geschat op 12 €/m³, wat een totale jaaromzet suggereert van zo'n 3 miljoen euro. Brandhout dat zelf wordt geogst of buiten het handelscircuit wordt verkocht, valt hier buiten.

De waarde van industriehout wordt door NARA geschat op 32,43 €/m³ (gemiddelde voor loofhout¹, naaldhout en populier) en zou dus een jaarlijkse omzet kennen van zo'n 8 miljoen euro. We schatten dus een totale jaaromzet van hout uit onze Vlaamse bossen op zo'n 11 miljoen euro. De waarde van de export kan worden geschat op 6 miljoen €/jaar. Er rest dus zo'n 2 miljoen euro die naar de industriële verwerking in Vlaanderen gaat en daar nog een meerwaarde realiseert.

De belangrijkste hoogwaardige toepassing van Vlaams hout is terug te vinden bij de productie van **OSB-platen**. Deze productie vormt vandaag de voornaamste directe relatie tussen het Vlaamse bos en de bouwsector, waar nochtans heel wat hout in gebruikt wordt.

Een mogelijk potentieel voor afzet van lokaal gewonnen hout in de constructiesector is te vinden in de toenemende interesse voor hernieuwbare grondstoffen, ten dele houtproducten zoals isolatie met houtsnippers. Het is en blijft daarbij van belang dat er voldoende prioriteit gaat naar hoogwaardige toepassingen, zodat hoogwaardig hout niet wordt ingezet voor laagwaardige toepassingen. Het principe waarnaar best gehandeld wordt is dat van de 'cascadering'. Verder in de tekst gaan we hier dieper op in.

Andere toepassingen zijn hout voor verpakking (onder meer fruitkistjes en palletten), voor de papierindustrie, voor de Vlaamse zagerijen (loof- en naaldhout) en voor de fineerindustrie.

Loofhoutzagerijen hebben het de voorbije periode moeilijker gehad, vooral zij die gespecialiseerd zijn in beuk en populier. De binnenlandse vraag naar beuk neemt sterk af, en zagerijen hebben het moeilijk om te concurreren met de toenemende vraag naar industriehout van beuk en populier vanuit Aziatische groeilanden. Ook kwaliteitshout van eik en andere houtsoorten wordt in toenemende mate geëxporteerd naar groeilanden in Oost-Europa en Azië. Dat hout komt dan terug als parket, als laminaat, als meubelonderdelen, ... Het wegvallen van houtzagerijen, die een eerste schakel in de keten tussen bos en houtindustrie vormen, is een bijkomende handicap voor de ketenintegratie van onze houteconomie.

184.000 m³ gaat naar de **export**. Bijna 2/3de daarvan is populier en er is nauwelijks ander loofhout bij. We hebben hierbij geen opdeling tussen intra-Europese en extra-Europese export, maar kunnen uit getuigenissen van boseigenaars en -beheerders enerzijds en binnenlandse opkopers anderzijds, aannemen dat een belangrijk deel van de Vlaamse houtwinning wordt opgekocht op de wereldmarkt, met de nadruk op Azië (China, India, ...).

---

¹ Onder loofhout verstaan we alle loofhout behalve populier.

Besluit: hout uit Vlaamse bossen bekleedt een nichepositie binnen de Vlaamse economie en zelfs binnen de Vlaamse houtverwerkende industrie. Ze heeft betekenis bij de aanmaak van OSB-platen voor de bouwsector en voor de productie van houtgerelateerde verpakkingen (palletten, fruitkistjes). Een belangrijk deel van de omzet komt nog steeds uit de aanmaak van brandhout, al is de economische waarde hiervan moeilijk te becijferen.

3.4. Mogelijke strategieën voor het versterken van de productiefunctie van het bos

We kunnen uit drie vaststellingen vertrekken:

1. Het bestaande productiepotentieel van onze Vlaamse bossen wordt onvoldoende aangesproken en gemobiliseerd. We stelden hierboven reeds vast dat de jaarlijkse aanwas, geschat op zo'n 12,5 m³/ha/jaar, groter is dan de jaarlijkse oogst.
2. Hout uit Vlaamse bossen bezet nicheposities in de Vlaamse markt.
3. Brandhout neemt in volume, maar niet in economische termen, een belangrijke plaats in in onze houtproductie.

We overlopen hierbij een aantal mogelijke strategieën om de productiefunctie van onze bossen te versterken (steeds binnen het kader van de ecologische draagkracht).

3.4.1. Het productiepotentieel beter benutten

Om het productiepotentieel beter te benutten, moet in de eerste plaats worden ingezet op het versterken van het beheer. In het bijzonder kleine eigenaars hebben het vaak moeilijk om tot een duurzame houtoogst te komen. De versnippering van zowel het bosareaal als de eigendomsstructuur bemoeilijkt dit, en er is een duidelijke nood aan groepering van beheer en houtoogst. In beide gevallen kunnen Bosgroepen een positieve rol vervullen. Ook een beter inzicht in de marktprijzen en de prijsbepalende parameters kan voor heel wat eigenaars het verschil maken tussen winst of verlies.

De Vlaamse regelgeving laat vandaag, naast bossen met hoofdfunctie natuur, ook ruimte voor bossen waar wordt ingezet op de specifieke functie 'houtproductie'. Het betreft dan multifunctioneel productiebos in verschillende vormen dat kan instaan voor een continue en gegarandeerde aanvoer van voldoende kwantiteit en kwaliteit aan houtige producten, waarbij basis-ecologische waarden worden gerespecteerd. De vraag stelt zich of systematisch gekozen moet worden voor inheemse boomsoorten en (waar mogelijk) autochtoon plantsoen. Als alternatief kan men ook werken met (niet-invasieve²) productieve maar uitheemse soorten, zoals bv. bepaalde populierenvariëteiten, Douglas, lariks,... Op die manier kan men ook rekening houden met klimaatadaptatie.

Beleidstip: *Verbeter de toegang tot beheerplannen van een hoger niveau voor kleine eigenaars, zet hierbij in op collectief beheer.*

Het Vlaams bosbeleid stimuleert vandaag omvorming van monoculturen naaldhout, die we historisch vooral in de Kempen aantreffen, naar meer gemengde bostypes. Hetzelfde geldt voor het populierenareaal. In de praktijk gaat de aandacht voornamelijk naar eik en berk. In heel wat bossen zijn de bodems echter verschaald door rooibouw in het verleden.

De huidige bodems kunnen evenwel verbeterd worden door soorten te introduceren die de bodem verplegen (hazelaar, linde, ...). Geleidelijk aan kan de bodem zich zo herstellen en productiever worden. Door aandacht te besteden aan de ontwikkeling van een goede bosbodem kan de productiviteit en de vitaliteit van de bossen verbeterd worden. Op deze wijze kan je evolueren naar successie waar schaduwsoorten meer thuishoren (linde, esdoorn, beuk, haagbeuk, hazelaar, ...).

Sowieso is het zo dat de houtverwerkende industrie zich zal moeten aanpassen aan het gewijzigde houtaanbod waarin deze omvormingspolitiek op termijn zal resulteren. Daarbij zal het aangewezen zijn dat voldoende en permanent hout van een bepaalde kwaliteit wordt aangeboden.

Naast gemengde duurzame productiebossen, met een belangrijk multifunctioneel karakter, ook al overweegt de functie houtkap, gaan er ook stemmen op voor monoculturen, waarbij – weerom met uitsluiting van invasieve exoten – hoogproductieve soorten als Douglas of populier worden gekweekt. Zulke aanplantingen zijn kwetsbaarder en leveren minder diverse ecosystemendiensten. Daarbij kan de vraag worden gesteld of hiervoor in Vlaanderen nog extra ruimte is buiten de historische (en vaak ook cultuurhistorische) aanplanten en landschappen. Het concept ‘tijdelijk bos’ (zie verder) kan daar misschien ook een antwoord op geven.

3.4.2. Alternatieven ontwikkelen voor brandhout

De brandhoutmarkt is voor het Vlaamse bosbeheer een belangrijk instrument om bosvriendelijk beheer te realiseren. Het betreft veelal particulieren die op een kleinschalige wijze verplegingswerken uitvoeren en hieruit het brandhout oogsten. Het bevordert het draagvlak en de lokale betrokkenheid met het bos. Het gebruik van brandhout wordt echter in toenemende mate bekritiseerd omwille van de fijnstofemissies die voornamelijk vrijkomen bij onvolledige verbranding van hout door slecht functionerende kachels, slecht onderhouden schouwen en onvoldoende gedroogd en/of verontreinigd hout.

---

² Het invasief karakter van bepaalde boomsoorten moet met de nodige nuancering benaderd worden: sommige boomsoorten kunnen invasief zijn op arme bodems maar niet op rijkere. Ook het beheer kan cruciaal zijn in het al dan niet invasief zijn van een soort. En ook inheemse soorten kunnen zich sterk concurrentieel gedragen.

Residentiële en industriële houtverbranding vormen een belangrijke bron van luchtvervuiling (geschat wordt dat 45 % van het fijn stof uit houtverbranding komt). Een meer gedetailleerd onderzoek, inclusief metingen, is wenselijk om een beter inzicht te krijgen in het aandeel van houtstook op de luchtkwaliteit, ook in verhouding tot andere bronnen zoals verkeer, of op diverse tijdstippen in het jaar. Vandaag gaat ook meer aandacht naar de luchtkwaliteit binnenshuis. Toenemende kennis over de relatie tussen de binnenshuisluchtkwaliteit en gezondheid zou het gebruik van brandhout verder kunnen doen dalen. Een reflectie over alternatieven voor dit type hout is daarom zeker zinvol, temeer daar de vraag naar brandhout de laatste jaren een dalende lijn vertoont.

Er bestaat vandaag enige interesse om voor deze houtstromen alternatieve verwerkingen en toepassingen te ontwikkelen. Van een deel van wat we vandaag als brandhout opstoken kunnen bv. **houtpellets** worden gemaakt. Houtpellets verhogen het rendement van de verbranding (wellicht verdubbelt het rendement) en ze kunnen dus (een deel van) het antwoord vormen op de fijnstofproblematiek, zeker indien ze gekoppeld worden aan meer performante verbrandingsinstallaties. Zeker voor binnenshuisluchtkwaliteit bieden de (verbrandingsinstallaties van) houtpellets een meerwaarde t.o.v. de meer klassieke brandhoutkachels. Er zal wel rekening mee moeten worden gehouden dat er geen automatisme is waarbij Vlaams brandhout wordt omgezet naar pellets. De pelletmarkt is immers een mondiale markt en het is niet evident de kost van het ruimen van brandhout uit onze bossen op deze markt te verhalen.

De **bio-energiesector** biedt hier mogelijks toekomstperspectieven. Gecentraliseerde pelletverbranding in het kader van warmtenetten of in combinatie met zonnecollectoren in BEN-woningen³ zijn enkele mogelijke opties. Vanuit de sector van de bio-energie is de interesse in elk geval reëel. Er bestaat evenwel geen garantie dat, eens deze sector in volle ontwikkeling is, we hier niet te maken zullen krijgen met een door de wereldmarkt gedomineerde sector waarbij voor het hout van brandhoutkwaliteit uit onze bossen geen vraag meer zou komen. Dit moet zeker nader worden onderzocht in samenspraak met de sector. De bio-energiesector mikt overigens ook op secundaire houtproducten, zoals het **houtstof** (voor Vlaanderen geschat op 100.000 ton per jaar) dat vrijkomt bij industriële houtverwerking. In Vlaanderen wordt zowel houtstof van onbehandeld hout als houtstof van behandeld hout zonder onderscheid als afval beschouwd. Gaat het onbehandeld houtstof naar de spaanplaatindustrie, dan wordt het als een grondstof beschouwd. Dit onderscheid tussen spaanplaatindustrie en bio-energie valt te verantwoorden vanuit het cascaderingsprincipe (voorkeur aan de inzet als materiaal boven energie) maar brengt een aantal administratieve belemmeringen voor de energietoepassing met zich mee.

³ BEN = Bijna energieneutraal

Een andere strategie, die vandaag vanuit het Vlaams milieubeleid in onderzoek is, is om de bestaande houtkachels voor individueel verbruik op termijn te vervangen door meer efficiënte modellen die veel minder fijn stof uitstoten, zodat ook op vlak van huishoudelijk verbruik aan efficiëntie en gezondheid wordt gewonnen en deze markt een potentiële afzetmarkt voor klassiek brandhout blijft.

Op langere termijn kunnen mogelijk ook pistes worden geopend om houtige biomassa in te zetten in de **biochemie**. Tot op heden legt de biochemie weinig of geen relatie tot hout als grondstof. Daar komt nu evenwel beweging in. Voor bio-aromaten vormt hout een interessantere grondstof dan de klassieke grondstoffen uit de landbouw. Bij het onderzoek wordt gekeken naar de mogelijkheden van hout, van pellets, van schors zelfs. Er lopen aan diverse universiteiten ook onderzoeksprojecten naar bijvoorbeeld cellulose of lignine uit industriehout als basis voor complexe organische moleculen die vandaag uit de petrochemie worden verkregen. Al deze projecten bevinden zich voorlopig nog op zuiver onderzoeksniveau. Voor de komende jaren mag de Vlaamse bossector hier geen grote verwachtingen over koesteren, maar op middellange termijn zijn doorbraken richting productie evenwel denkbaar.

***Beleidstip:** zet in op het verwerken van brandhout in houtpellets wanneer er geen hoogwaardiger toepassingen mogelijk zijn. Stimuleer de evolutie naar verbeterde verbranding.*

***Beleidstip:** hou voeling met de biochemiesector, zet indien mogelijk, proefprojecten op om houtige producten aan de biochemie te linken.*

3.4.3. De economische positie versterken

We stellen twee mogelijke strategieën voor om de economische positie van het Vlaamse bos te versterken. De eerste bestaat er in de bestaande toepassingen te versterken, de tweede om nieuwe toepassingen aan te snijden. Ook cascadegebruik van houtproducten kan hiertoe bijdragen.

3.4.3.1. Bestaande toepassingen versterken

In het bijzonder in de Kempen neemt de OSB-industrie een belangrijk deel van de houtwinning af. Met een jaaromzet van zo'n 150.000 m³ industriehout (ongeveer 3/4de naaldhout en 1/4de loofhout) komt het Vlaamse bos ongeveer voor 1/3de tegemoet aan de vraag uit deze sector, in ons land vertegenwoordigd door één bedrijf. Er bestaat voldoende interesse om dit aandeel op te drijven, maar het aanbod ligt voorlopig te laag. Dit kan verbeterd worden via strategie 1 (zie: beter benutten van het productiepotentieel).

3.4.3.2. Nieuwe toepassingen ontwikkelen

Er kan ook gekeken worden naar de mogelijkheid om de verhouding tussen bos en industrie anders te benaderen. Naast bossen die beantwoorden aan wat de houtindustrie vraagt, kan er bewust worden naar gestreefd om toepassingen te ontwikkelen die gebruik maken van wat het bos te bieden heeft. Dan krijg je wellicht andere industriële (of ambachtelijke) producten, maar je behoudt maximaal de kwaliteit en de variëteit van het bos. Zo kan zich een industrie ontwikkelen die aangepast is aan de lokale bosomgeving en die erin slaagt de link te leggen naar de lokale markt. Het wordt ook een economie die minder gemakkelijk te delokaliseren is. Om dat te realiseren is een eerste vereiste dat er een langetermijnvisie en doelstelling ontwikkeld wordt voor houtproductie, zodat de afzetmarkt aanvoelt dat er garanties zijn voor de toekomst, en het de moeite loont om te investeren in de verwerking van bestaande en nieuwe afzetproducten. Dit vergt dan weer een stabiel beleidskader. Tegelijk moet het stimulerend beleid vanuit het beleidsveld Economie hierbij aansluiten (vb. innovatiesteun).

Zowel voor wat betreft het kwaliteitshout als de reststromen en alle tussenliggende houtsortimenten is een professionele logistieke uitbouw van primordiaal belang bij het opzetten van duurzame en lokale verwerkingsketens. Een mogelijke aanzet daartoe kan geleverd worden door in te zetten op een **rol van 'facilitator'**, die de Vlaamse markt, zowel inzake productie, verwerking als eindconsumptie kent en de houtverwerkende nijverheid koppelt aan datgene wat onze Vlaamse (bio)diverse bossen te bieden hebben. Zo een facilitator heeft dus een duidelijk zicht op de houtstromen die de komende decennia uit onze Vlaamse gemengde bossen (zullen) komen, bijgestaan door enerzijds beheerders die het bestaande potentieel van het bos in kaart brengen en een consistente kapstrategie ontwikkelen, en anderzijds verwerkers die op een creatieve manier meedenken over de toepassingsmogelijkheden van het geproduceerde hout. Hout dat lokaal verwerkt wordt, biedt hier uiteraard ook een beduidend grotere tewerkstelling dan rondhout dat wordt uitgevoerd. Een voorwaarde is dat er aan de marktzijde investeerders komen die willen inzetten op de ontwikkeling van lokale producten.

Die benadering is niet vanzelfsprekend. Zolang de financieel gemotiveerde Vlaamse boseigenaar, wiens inkomen afhankelijk is van de internationale houthandel, meer geld krijgt voor de verkoop van zijn product op de wereldmarkt, blijft het moeilijk om hem te bewegen tot een langetermijnstrategie, gericht op de lokale markt. Anders ligt het voor de groep boseigenaars voor wie het financiële aspect slechts secundair is. De wereldmarkt zet ook aan tot het planten en verhandelen van uitheemse soorten en botst daardoor ook objectief met het Vlaams beleid.

Beleidsstip: zorg voor een professionele logistieke uitbouw. Stel daartoe een facilitator aan, met kennis van de Vlaamse (of regionale) markt zowel inzake productie, verwerking als eindconsumptie, die ook de link kan leggen naar onze houtproductie.

3.4.3.3. Een consistente certificeringsstrategie

Een laatste marktgerelateerde benadering schuilt in een consistente certificeringsstrategie. Voor sommige houtstromen is er in de markt meer vraag naar gecertificeerd hout dan er aanbod is. Dit biedt mogelijkheden omdat hout uit Vlaamse bossen, beantwoordend aan de Criteria Duurzaam Bosbeheer (CDB), mits een kleine administratieve inspanning van de beheerder, makkelijk kan instappen in de beschikbare certificeringssystemen. Er dient over gewaakt te worden dat bij de overstap naar het nieuwe systeem van Criteria voor Geïntegreerd Natuurbeheer (CGN) deze eenvoudige stap behouden kan blijven, en zo mogelijk versterkt. Dat geldt ook voor bossen die voordien binnen een natuurreservaat stonden en dus onder het Natuurdecreet vielen. Daarvoor golden de CDB niet als norm. Deze bossen vallen nu ook onder de nieuwe CGN en zouden daarvoor ook in aanmerking kunnen komen voor snelle certificering.

Beleidsstip: Zorg ervoor dat de Criteria Geïntegreerd Natuurbeheer zo goed mogelijk aansluiting vinden bij de vereisten van de belangrijkste certificeringssystemen (of deze overtreffen).

3.4.3.4. Inzetten op cascadering

Cascadegebruik van hout is het geheel van toepassingen die de levensduur van de houtproducten verhogen, de koolstofopslag in houtproducten maximaliseren, en de efficiëntie van het houtgebruik doen toenemen.

Cascadering zoals begrepen binnen de sector heeft drie aspecten:

- instroom van hout op het hoogst mogelijke niveau van verwerking i.f.v. de houtkwaliteit (bv. eerder materialen dan energie) en liefst zo lokaal als mogelijk;
- maximale doorstroming van restfracties van houtverwerking binnen de industrie (bv. houtstof, chips, lignine: verdere opwaardering i.p.v. afvoer of verbranding);
- stimuleren van de lange levensduur van houtige materialen door hergebruik of recycling.

Zowel voor wat betreft het kwaliteitshout als de reststromen en alle tussenliggende houtsortimenten is een professionele logistieke uitbouw van primordiaal belang bij het opzetten van duurzame en lokale verwerkingsketens die zoveel als mogelijk gebaseerd zijn op het cascadeprincipe. Het probleem moet in eerste instantie aangepakt worden op het moment van de verkoop. Hier kan worden ingezet op verdere differentiatie in de aangeboden houtloten. Zo kunnen echte kwaliteitsstammen beter vermarkt worden op nichemarkten waar de beheerder de kwaliteitsstammen per stuk verkoopt en zo een specifiek publiek aantrekt dat enkel interesse heeft in zeer hoogwaardige toepassingen (snij- en schilfineer). Hetzelfde principe geldt voor brandhoutloten waarbij vaak nog heel wat stamhout is toegevoegd dat een hoogwaardiger toepassing toelaat.

Vandaag staan we inzake cascadering, in tegenstelling tot recyclage, evenwel nog in de kinderschoenen.

Beleidsstip: *Onderzoek, in samenwerking met diverse sectoren, de mogelijkheden tot cascadering. Stimuleer de koppeling tussen lokale productie en verwerking. Verhoog de kennis van bouseigenaars en –beheerders over de houtmarkt en de prijsbepalende parameters.*

Beleidswerf 4: *Zet in op het versterken van de band tussen de houtproductie uit Vlaamse bossen en de lokale en regionale markt. Een mogelijke aanzet daartoe kan geleverd worden door in te zetten op een rol van ‘facilitator’, die de Vlaamse markt, zowel inzake productie, verwerking als eindconsumptie kent en de houtverwerkende nijverheid koppelt aan datgene wat onze Vlaamse (bio)diverse bossen te bieden hebben. Maak een verbinding naar het beleidsveld economie, zodat ook van daaruit beleidsinstrumenten kunnen worden ingezet.*

HOOFDSTUK 4: De sociale, milieu- en gezondheidsfuncties van het bos

Onze kijk op bossen is aan een radicale herziening toe. Wij kennen het bos als ruimte voor biodiversiteit en ook wel als leverancier van (brand)hout. Maar wie is er zich van bewust dat bossen en groenvoorzieningen een cruciale bijdrage (kunnen) leveren aan gezondheidszorg, en dit zowel op het fysieke als het mentale vlak? Nochtans zijn de resultaten van alle onderzoek ter zake opvallend en eenduidig: (nabijheid van) bos en groenvoorzieningen heeft een cruciale impact op lichamelijke en geestelijke gezondheid. Het is de meest opvallende, maar zeker niet de enige ecosysteemdienst die het bos aan de samenleving levert. Het belang van bossen zal in de toekomst alleen maar toenemen. Het wordt alsmaar duidelijker dat bos veel meer functies vervult die we als samenleving nodig hebben: bos en bomen vormen een dam tegen de klimaatverandering en de gevolgen ervan, kunnen hittestress in steden inperken, halen fijn stof uit de lucht, ...

Daarom is het belangrijk om nieuwe strategieën te ontwikkelen die niet enkel het bos en de boseigenaar ten goede komen, maar die fundamenteel bijdragen tot gezondheid en welzijn van de gehele samenleving.

4.1. Bos en gezondheid

De voorbije jaren stapelen de onderzoeksresultaten die wijzen op een innige verstrengeling tussen bos, groen en gezondheid zich op. Een aantal opvallende vaststellingen uit recent onderzoek tonen het grote belang aan van een groene woon-, werk- en leefomgeving.

- Wie in een groene omgeving woont, gaat minder naar de huisarts, heeft minder last van depressies, diabetes en longaandoeningen en herstelt gemakkelijker van stress.
- Aanwezigheid van natuur remt de aanmaak van stresshormonen aanzienlijk af.
- Kinderen die in het groen opgroeien, hebben minder last van astma en andere aandoeningen van de luchtwegen. Er is een positieve impact op overgewicht en depressies.
- Het effect van bos op de mentale gezondheid is groter bij mensen die als kind een goede band hadden met bos en natuur. Investeren in het verhogen van de blootstelling van kinderen aan bos en natuur vormt een garantie voor positieve effecten in de toekomst. *Early exposure* gaat trouwens verder dan de kindertijd: er zijn aanwijzingen dat zelfs het ongeborn kind positieve effecten ondervindt van blootstelling van de moeder aan natuur.
- Werknemers met uitzicht op groen zijn productiever en hebben minder ziekteverzuim.
- Een uurtje in de natuur verhoogt je concentratievermogen en je geheugen met 20 %.
- Patiënten met uitzicht op groen herstellen sneller en met minder pijn.
- De positieve impact van joggen in het groen wordt dubbel zo groot geschat als de impact van dezelfde inspanning in een gesloten omgeving.
- Vergroening van verpauperde buurten leidt tot afname van gewelddelicten.

De aanwezigheid van groen heeft ook een positieve impact op de kosten van de gezondheidszorg. Uit een Nederlands KPMG-onderzoek blijkt dat bij een toename van 10 % van de oppervlakte natuur op minder dan 1 km van de woning, besparingen op zorgkosten voor Nederland 214 €/inwoner bedragen, dat is meer dan 3 % van de totale ziektelast.

Daarnaast zijn er ook grote gezondheidsvoordelen doordat (nabije) bossen de milieukwaliteit van onze omgeving substantieel verbeteren.

Deze vaststellingen moeten logischerwijs onze kijk op bossen en groen wijzigen, maar vooral de prioriteiten binnen het beleid bijsturen. Om optimaal de positieve effecten van bos en groen op gezondheid te kunnen realiseren, is er nood aan een nabijheidsbeleid. Er moet een strategie ontwikkeld worden die bos en bomen terug naar de mens brengt. Bij ontwikkeling van nieuw bos moet er ook gekozen worden voor bosontwikkeling in de directe nabijheid van bewoning.

De **afstand tot groen** is een zeer belangrijke factor voor de sociale ecosysteemdiensten die het kan verlenen. Vanuit dit inzicht werd sinds het begin van deze eeuw groeiend aandacht geschonken aan stadsbossen en aan vergroening van bebouwde omgevingen die het bos en de bomen terug dichterbij de mens moeten brengen. De realisatie van nabije groenvoorzieningen openen een belangrijk potentieel ter bevordering van de volksgezondheid, en bijgevolg om de ziektekosten te laten dalen en de economische productiviteit van de werkende bevolking te verhogen. Alleen zijn er tot op vandaag nog weinig tot geen instrumenten ontwikkeld om die positieve impact voldoende te stimuleren. Projecten die hierop inspelen bestaan, maar opereren tot op heden in de marge. Ze moeten het doen zonder de beleidsinstrumenten, de financiële ondersteuning en de cijfermatige onderbouwing die ze eigenlijk nodig hebben om werkelijk algemeen geïmplementeerd te kunnen worden op het terrein. In het natuur- en bosbeleid bestaan er geen specifieke instrumenten om de gezondheidsvoordelen van bos en natuur te valoriseren en ook in de gezondheidszorg vinden we die voorlopig niet. Ondanks de vele positieve links tussen bos en gezondheid, valt het concept vandaag dus nog steeds tussen deze twee beleidsstoelen.

Tot nu toe klinkt dit pleidooi voor meer gezondheidsgroen in Vlaanderen vooral vanuit de natuurhoek. Het is daarom belangrijk dat het ANB en de bos- en natuurbeweging in dialoog gaan met de gezondheids- en welzijnssector om de nodige expertise in het beleid te integreren, maar net zo goed om de gezondheidssector te sensibiliseren over het grote belang van bos en groen in gezondheidszorg, opdat deze op haar beurt dit veel explicieter zou erkennen en incorporeren in het gezondheidsbeleid. Door te investeren in bos en groen, zeker in de nabijheid van bewoning en gezondheidsinfrastructuur,

kan de sociale zekerheid – zo geven diverse studies aan – grote besparingen realiseren. Daarom is het logisch om vanuit de budgetten voor preventieve gezondheidszorg mee te investeren in de ontwikkeling van ‘gezondheidsbossen’ in de nabijheid van bewoning. Nabijheidsbeleid zal ook niet mogen beperkt worden tot het bosbeleid, maar moet ook terug te vinden zijn in bijvoorbeeld het onderwijsbeleid: het vergroenen van de schoolomgeving en de ontwikkeling van natuurlijke schoolspeelplaatsen hoort hier ook toe. En gezien de weldadige impact op gezondheid en concentratie is het investeren in groene omgeving – *healing environments* – bij ziekenhuizen, woonzorgcentra en werkplekken net zo goed belangrijk.

Deze beleidsmatige kruisbestuiving zou idealiter moeten leiden tot gezamenlijke financiering en wederzijdse aansturing, begeleiding en kennisopbouw van projecten rond gezondheidsbossen, -natuur en -groen.

Het betrekken van de gezondheidssector kan het beleid ook helpen een juiste keuze te maken bij de keuze van boomsoorten in een stedelijke omgeving. Bijvoorbeeld door aandacht te genereren voor huidige en toekomstige allergene boomsoorten die minder geschikt zijn voor toepassing bij bewoning.

Beleidswerf 5: *Voer een actief beleid dat de bijdrage van bos, bomen en groen aan zowel de preventieve als de curatieve gezondheidszorg integreert. Bouw bruggen tussen het bos- en natuurbeleid en het gezondheidsbeleid. Zet in samenwerking met de gezondheidssector gezamenlijke projecten op als aanzet tot geïntegreerd beleid. Betrek daar de gezondheidszorg mee in. Ga na welke positieve impact het inzetten op bos en groen kan hebben op de kosten binnen de gezondheidszorg.*

4.2. De toegankelijkheidsvraag

Het maatschappelijk draagvlak voor bos en bosuitbreiding wordt vandaag in belangrijke mate gevoed door de sociale functie van het bos, meer bepaald de actieve toegankelijkheid. Over ‘toegankelijkheid’ bestaan nogal wat uiteenlopende visies. Bosbeheerders denken en handelen daarbij vaak vanuit hun eigendomssituatie en de functies die voor hen prioritair zijn: ecologische draagkracht van de gebieden, ecologisch beheer, houtexploitatie, vermijden van conflicten tussen verschillende vormen van recreatief gebruik. Gebruikers van het bos durven zich op hun beurt storen aan wat zij ervaren als talrijke beperkingen die hen worden opgelegd.

De basisbeginselen van het huidige toegankelijkheidsbeleid zijn vrij eenvoudig te omschrijven: in het kader van de bepalingen van het Natuurdecreet zijn de bospaden

principeel toegankelijk voor voetgangers maar niet voor ander vormen van recreatie, en buiten de bospaden mag het bos principeel niet betreden worden. De beheerder kan hiervan echter afwijken onder meer in de toegankelijkheidsregeling voor het bos in kwestie. Hij kan ook de toegang op de boswegen expliciet verbieden.

Een typische uitzondering op deze basisregels is bijvoorbeeld de speelzone waar kinderen de paden mogen verlaten en zich actief kunnen uitleven. Ook voor fietsers en mountainbikers voorzien beheerders vaak de mogelijkheid om gebruik te maken van het bos. Deze uitzonderingen worden kenbaar gemaakt door middel van (officieel erkende) bebordingen.

In de praktijk stellen we wel vast dat de regels zeker niet steeds gevolgd worden. Jeugdbewegingen trekken vaak ook het bos in op plaatsen waar dit in principe niet toegelaten is. Niet ieder bos beschikt over een gedeelte 'speelbos' en voor bosspelen wordt een aangeduide speelzone soms als te beperkt of ongeschikt ervaren en gaat men het elders zoeken.

Onderzoek toont aan dat kunnen spelen en ravotten in een ongestructureerde omgeving zoals een bos, kinderen en jongeren helpt bij hun ontwikkeling. Zij leren er veel beter afstanden, snelheden en gevaren inschatten. Ze leren omgaan met risico's en angsten te overwinnen. Door te spelen in een omgeving met zoveel vrijheidsgraden wordt hun spel ook creatiever en inventiever. Uit onderzoek blijkt dat dit 'recht op vuile knieën' voor de ontwikkeling van kinderen bijzonder belangrijk is. Wie als kind de gelegenheid heeft gehad om vaak in het bos te spelen, maakt meer kans om op te groeien tot een gelukkige en evenwichtige volwassene. Er zijn dus goede redenen om de toegankelijkheid van onze bossen te promoten.

Een nieuw en voortschrijdend toegankelijkheidsbeleid dringt zich op. Dit komt best tot stand in een open dialoog tussen gebruikers – jeugdbewegingen in het bijzonder – en eigenaars of beheerders, zodat beider belangen en verzuchtingen zich in het nieuwe beleid weerspiegelen. Er werd de voorbije jaren heel wat expertise opgebouwd, onder meer door het aanbrengen van infrastructuur die de bezoeker 'leidt', in plaats van hem te confronteren met geboden en verboden. Door de oordeelkundige inrichting, waarbij de op recreatie gerichte infrastructuur zich aan de rand van het bos bevindt (of – zoals mogelijk is met bezoekerscentra – zelfs buiten het bos) is het mogelijk bezoekersstromen te kanaliseren zodat de ecologische draagkracht niet overschreden wordt, en verschillende recreatietypes niet met elkaar in conflict komen. Een goed doordacht publieksbeleid vergt een professionele benadering en een consistente dialoog met gebruikersgroepen.

Enkele basiselementen van een vernieuwd toegankelijkheidsbeleid zijn:

- de ecologische draagkracht van het gebied vormt de basis voor het toegankelijkheidsbeleid;
- binnen deze grenzen kan gestreefd worden naar een zo ruim mogelijke toegankelijkheid voor zachte recreatie;
- het toegankelijkheidsbeleid kan daarbij gedifferentieerd worden naargelang de aard en de ligging van het bos. Zo kunnen voor een bos in de nabijheid van bewoning andere criteria gelden dan voor grotere, meer afgelegen bossen.

Ook op private gronden kan het beleid, rekening houdend met het eigendomsrecht, verder concrete afspraken maken en flankerende stimulering ontwikkelen.

Er is hoe dan ook nood aan meer speelbossen in de nabijheid van bewoning, zoals er nood is aan meer toegankelijk bos op zulke locaties in het algemeen.

Toegankelijkheid, of ze nu feitelijk of formeel is, plaatst de beheerder van het bos in elk geval voor een aantal bijkomende uitdagingen. Het valt niet te ontkennen dat zich een probleem kan stellen van 'overlast' door zwerfvuil, hanggedrag, geluidsoverlast of zelfs crossers of ongewenst gemotoriseerd verkeer. Het gaat hier evenwel om niet geoorloofde praktijken, ook binnen de huidige regelgeving. Hiervoor zijn andere instrumenten noodzakelijk: preventie enerzijds, maar ook controle en optreden door politie of ANB-natuurinspectie. Ook 'natuurwachtters' naar analogie van het stedelijk concept 'parkwachtters' zouden hier een rol kunnen spelen.

Een laatste punt van zorg betreft de juridische consequentie van de toegankelijkheid. Vandaag bestaat het risico dat de beheerder van een bos burgerlijk aansprakelijk gesteld wordt voor letsels opgelopen door bezoekers van het bos. Dit risico wordt weliswaar vaak gedekt door een gratis verzekering (gefinancierd door de overheid), maar dit bevestigt enkel dat de verantwoordelijkheid bij de boseigenaar ligt. Ook jeugdbewegingen, die vaak van het bos gebruik maken, zijn verzekerd voor het geval zij – of hun leiders – zouden worden aansprakelijk gesteld voor letsels opgelopen tijdens het spel. Er lijken zich dan ook geen grote problemen ter zake te stellen, maar toch blijft dit voor veel bosbeheerders een punt van bezorgdheid die een zekere weerstand tegen een te vlotte toegankelijkheid oproept. Een verduidelijking van de wetgever dat bossen een natuurlijke omgeving vormen en de beheerder of eigenaar niet kan worden aansprakelijk gesteld voor natuurlijke fenomenen (vallende takken bijvoorbeeld) en dat betreden gebeurt op risico van de gebruiker, zou ter zake welkom zijn. Hierbij kan eventueel uitzondering gemaakt worden voor speelbossen, die een specifieke functie hebben en daarop moeten zijn voorzien.

Beleidswerf 6: *Groep de expertise rond toegankelijkheidsbeleid en ontwikkel waar nodig een nieuw toegankelijkheidsbeleid. Doe dit in dialoog tussen beheerders en gebruikers, zodat er een maximaal draagvlak voor wordt gecreëerd. Hou bij het opstellen van toegankelijkheidsregels rekening met de factor 'nabijheid' en differentieer de regels mede op deze basis.*

4.3. Bos en milieukwaliteit

Naast de sociale functie van het bos en de rol die het bos speelt in de gezondheidszorg, levert het bos nog een aantal belangrijke ecosysteemdiensten aan de samenleving die te maken hebben met de milieukwaliteit. Bos en bomen kunnen een belangrijke rol spelen bij het bestrijden van fijn stof, ze dragen bij tot klimaatmitigatie en –adaptatie, ze vormen geluids- en visuele buffers, ze spelen een positieve rol in de waterhuishouding van het omliggende gebied. Omdat ze zo'n brede positieve bijdrage leveren tot een brede waai-er aan milieu-uitdagingen, kunnen heel wat bossen omschreven worden als 'scherm- of bufferbossen'. Dat zijn bossen die omwille van hun ligging of hun samenstelling een uitgesproken rol vervullen, onder meer voor de bescherming van waterwingebieden, de erosiebestrijding, de regulering van het debiet van waterlopen, de klimaatregeling, de waterzuivering of, omgekeerd, net die zones afschermen die het milieu belasten.

4.3.1. Fijn stof

Bos en bomen spelen een positieve rol op vlak van **fijn stof**. Door de grote contactopervlakte van een boom 'vangt' zijn gebladerte zeer efficiënt het fijn stof af. Bij regenval wordt dit stof mee afgevoerd met het water. Bomen en andere organismen die rond bomen leven, vangen en verwerken ook andere verontreinigende stoffen in de lucht, waaronder koolstofmonoxide, zwaveldioxide en stikstofdioxide.

4.3.2. Klimaat

Bossen spelen ook een positieve rol in de strijd tegen **klimaatopwarming**. Bos speelt een actieve rol in mitigatie en draagt bij tot adaptatie. Op elk van deze domeinen kan/ moet beleid worden uitgestippeld.

De belangrijkste bijdrage van bossen tot **mitigatie** (remmen van de klimaatopwarming) ligt in de natuurlijke capaciteit van het bos (bomen en bodem) om CO₂ uit de lucht te halen. Bomen zetten dit samen met watermoleculen om naar suikers die ze gebruiken voor hun eigen groeiprocessen en staan daarbij opnieuw zuurstof af aan de atmosfeer. Het bos is een belangrijke opslagplaats van CO₂. Bebossing leidt dan ook tot heel wat CO₂-opslag. Om de mitigatiefunctie te optimaliseren, kan er onder meer gekeken worden naar de kapwijze en naar toepassingen van het hout na de kap. Bij de kapwijze is het van belang de bodem te sparen zodat de daar opgeslagen CO₂ niet vrijkomt.

Bij toepassingen na de kap worden de grootste winsten geboekt door de inzet van hout als materiaal. Het verbranden van hout is dan weer de minst wenselijke toepassing omdat de opgeslagen CO₂ op die manier meteen weer vrijkomt. Omwille van de complexiteit en de vele variabelen bij het berekenen van de CO₂-impact van bossen (type bos, type kap, toepassing hout, ...) is een exacte berekening van de bijdrage van het bos tot klimaatmitigatie niet mogelijk. Maar over bovenstaande principes (positieve bijdrage, gemengde leeftijds- en soortensamenstelling, bodembescherming bij kap, toepassing in materialen, ...) bestaat brede eensgezindheid. Beheer en beleid moeten dus op deze aspecten inzetten.

Bos en bomen spelen ook een belangrijke rol bij **klimaatadaptatie**. Langere periodes van droogte, meer hittegolven, en omgekeerd ook nattere winters met meer intense neerslagpatronen zullen de komende decennia vaker voorkomen. Tijdens de warme periodes fungeren veel bossen als plekken waar de mens **verkoeling** opzoekt. Ook groene zones met bomen nemen in de bebouwde omgeving die rol op zich. Op die manier dragen bossen en bomen bij tot een betere leefbaarheid van onze dichtbevolkte steden en dorpskernen. Eén zeer nefast gevolg van de klimaatopwarming, gekoppeld aan onze huidige stedenbouw, is het ontstaan van hitte-eilanden: in de bebouwde omgeving van steden en dorpen wordt de warmte als het ware 'gevangen'. De temperatuur loopt tot 4°C hoger dan in de landelijke omgeving, met pieken tot zelfs 10°C tijdens hittegolven. Dit leidt tot een oversterfte bij de menselijke bevolking die hoog kan oplopen. Ook economisch zijn er zware gevolgen. Ziekteverzuim neemt toe en productiviteit neemt af. Bossen en bomen vormen een belangrijk tegengewicht tegen deze stedelijke hitte-eilanden. Zij zorgen voor schaduwplekken, brengen vocht en koelte in de lucht en weerkaatsen het zonlicht veel beter dan verharde oppervlaktes.

Bossen hebben een grote controle over de waterhuishouding. Ze beschermen de bodem tegen erosie, bufferen ten dele de debieten in waterlopen en hebben via de evapotranspiratie een sterk koelende werking op de omgeving.

4.3.3. Geluids- en visuele buffering

Geluiden vervagen in bossen, wat maakt dat bomen een populaire natuurlijke geluidsmuur zijn. Het dempeffect is vooral toe te schrijven aan de ritselende bladeren en ander bosgeruis, zoals vogelgezang. Ook de visuele buffering die een bos (van soms geringe oppervlakte) kan voorzien rondom landschappelijk storende infrastructuren zoals bv. drukke verkeerswegen, biedt substantiële gezondheidsvoordelen.

Beleidsstip: *Besteed bij het voeren van milieu- en klimaatbeleid aandacht aan de mogelijkheden die bossen bieden om negatieve milieufactoren te bestrijden.*

Beleidsstip: *Valoriseer de functie van schermbossen bij het financierend bosbeleid.*

HOOFDSTUK 5: Het bos en zijn burenen

Vlaanderen kent een grote bevolkingsdichtheid, een sterke industriële ontwikkeling en een intense mobiliteit op een kleine oppervlakte. Decennia van slechte ruimtelijke ordening hebben er bovendien voor gezorgd dat Vlaanderen een soort nevelstad is geworden met enorme versnippering van bebouwing, wegenissen en functies. Dit leidt tot een ruimtelijke matrix met heel wat spanningen tussen diverse activiteiten die niet eenvoudig op te lossen zijn. Dit alles oefent ook op het bos een zware impact uit. Reeds bij de bespreking van het aspect 'biodiversiteit' van het bos stelden wij vast dat we het bos niet los kunnen of mogen zien van zijn omgeving. Bossen moeten niet enkel groot genoeg zijn om de verwachte ecologische functies en ecosysteemdiensten te kunnen realiseren, ze moeten ook interageren met hun omgeving. Dit betekent ook dat de bossector het gesprek moet aangaan met zijn burenen

5.1. Nabuurschap in het buitengebied

Natuur en bos aan de ene zijde en landbouw aan de andere zijde vertonen heel wat raakvlakken, maar leven ook op gespannen voet met elkaar omdat zij hetzelfde buitengebied delen en concurreren om schaarser wordende ruimte. De aan een hoog tempo voortschrijdende bebouwing legt een groeiende druk op ons buitengebied en dringt de open ruimte verder terug. Vertuining, hobbylandbouw, recreatief medegebruik of ontginningen versterken deze tendens nog.

De afbakening tussen wat bos(bouw) en landbouw is, is niet steeds scherp te trekken. Wij bekijken eerst enkele raakvlakken tussen bosbouw en landbouw als economische activiteiten en onderzoeken dan hun 'burenrelatie' in een afkalvend openruimtegebied.

5.1.1. Bosbouw of landbouw

Zowel agroforestry ('boslandbouw') als de teelt van korteomloophout bevinden zich op een raakvlak tussen bosbouw en landbouw.

Om van **agroforestry** te kunnen spreken, moet het gaan over nieuwe aanplantingen en moet tussen de aangeplante bomen aan reguliere landbouw worden gedaan. Dit kan zowel akkerbouw als veeteelt zijn. De term is vrij recent, maar het combineren van bomen en landbouwactiviteiten is eigenlijk een eeuwenoude praktijk die aan heropwaardering toe is. In Vlaanderen bestrijkt agroforestry op dit moment slechts een zeer beperkt areaal. Als rem op de ontwikkeling van agroforestry wordt soms verwezen naar de beperkte perceeloppervlakte die de manoeuvreerruimte voor landbouwtuigen bemoeilijkt, maar ook onbekendheid en onzekerheid bij de landbouwers (bv. wat betreft de regelgeving) speelt wellicht een rol. Bovendien bestaat er ook twijfel over de te verwachten opbrengsten, al zijn die meestal niet slecht.

Agroforestry valt onder landbouw en wordt niet als bos gezien.

De **teelt van kortoomloophout** kent matig succes en is vooral gericht op lokale energieopwekking. In Vlaanderen wordt de teelt van kortoomloophout, dat om de 2 tot 8 jaar wordt geoogst en in agrarisch gebied plaatsvindt, niet als ‘bos’ beschouwd (tenzij het in ‘ruimtelijk kwetsbaar gebied⁴’ ligt).

Voedselbossen bevinden zich in de grijze zone tussen landbouw en bosbouw. Het fenomeen is in Vlaanderen nog betrekkelijk jong maar kent groeiende aanhang. Voedselbossen zijn gebaseerd op het concept ‘permacultuur’ (samentrekking van ‘permanent’ en ‘agricultuur’). Het concept verwijst dus zowel naar bos als naar landbouw. Omdat het aantal voedselbossen in Vlaanderen uitbreidt, is het aangewezen het statuut ervan te verduidelijken: beschouwen we voedselbossen in de eerste plaats als bossen of als voedselproductie, waardoor het onder landbouw zou ressorteren.

Beleidsstip: *Breng duidelijkheid omtrent het statuut van voedselbossen.*

5.1.2. Bos en landbouw: ruimtelijke raakvlakken

5.1.2.1. De ruimtebalans

Vandaag ligt naar schatting zo’n 34.000 hectare bos in agrarisch gebied. Het betreft hier grotendeels feitelijke bossen die ten tijde van de opmaak van de gewestplannen als agrarisch gebied werden ingekleurd. Volgens de zogenaamde ‘boskaart’ of ‘ontwerpkaart met meest kwetsbare waardevolle bossen’ uit 2017 kreeg zo’n 8.000 hectare daarvan een voldoende hoge score inzake ecologische waarde en zou inkleuring naar een groene bestemming aangewezen zijn. Jaren terug werd in de ruimtebalans van het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen de verdeling van de ruimte over verschillende functies vastgelegd. Met name voor de ‘groene’ functies (natuur en bos) loopt de uitvoering in ruimtelijke plannen én op het terrein sterk achter op schema.

Het omzetten van bestaand bos, gelegen in een gebied met een andere bestemming, naar een groene bestemming vergt een constante dialoog tussen de betrokken sectoren en een actieve sturing door het beleid. Het is aangewezen om via de voorziene overlegprocedures – zoals het AGNAS-proces – volgens een afgesproken tijdschema tot

---

¹ Onder ruimtelijk kwetsbaar gebied worden de volgende gebieden, aangewezen op plannen van aanleg, verstaan: agrarische gebieden met ecologisch belang, agrarische gebieden met ecologische waarde, bosgebieden, brongebieden, groengebieden, natuurgebieden, natuurgebieden met wetenschappelijke waarde, natuurontwikkelingsgebieden, natuurreservaten, overstromingsgebieden, parkgebieden, valleigebieden. Ook gaat het om de gebieden aangewezen op ruimtelijke uitvoeringsplannen, en sorterend onder één van volgende (sub)categorieën van gebiedsaanduiding: bos, parkgebied, reservaat en natuur. Het Vlaams Ecologisch Netwerk, met de gebiedscategorieën Grote Eenheden Natuur en Grote Eenheden Natuur in Ontwikkeling (decreet van 21 oktober 1997 betreffende het natuurbehoud en het natuurlijk milieu) en de beschermde duingebieden en de voor het duingebied belangrijke landbouwgebieden (artikel 52, §1, van de wet van 12 juli 1973 op het natuurbehoud) behoren er ook toe.

definitieve bestemmingen te komen, waarbij natuurbestemmingen ook effectief worden gerealiseerd (uitdoofbeleid van ander landgebruik) en landbouwgrond, eens definitief bestemd, landbouwgrond blijft.

Een tweede spanningsveld ontstaat op plaatsen waar het bosareaal effectief wordt uitgebreid. Aan het begin van deze eeuw werden tal van bosuitbreidingsstudies gerealiseerd die de oppervlakte-doelstellingen van het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen doorvertaalden naar concrete locatiestudies met oog voor de gewenste bosuitbreiding en voor de landbouweffecten. Vervolgens was het de beurt aan de bosuitbreidingsteams van de Vlaamse overheid om deze plannen ook effectief te realiseren. Door het stagneren van deze planingsprocessen en het vertragen van aankoopinitiatieven, is het huidige bosuitbreidingsbeleid in grote mate stilgevallen. Waar men wel nog tot realisaties komt, gebeurt dit vandaag te veel op basis van een ad-hoc-aanpak waarbij wordt ingespeeld op elke opportuniteit zonder deze aan een onderliggende, ruimtelijk en ecologisch consistente visie te toetsen. Een systematische en goed gestructureerde benadering is veruit verkiesbaar, niet alleen vanuit ecologisch standpunt, maar ook omdat het ook ruimtelijke duidelijkheid en dus meer rechtszekerheid biedt aan de landbouwsector. Uitbreiding van bestaande bosgebieden of de ontwikkeling van bossen in de stadsrand verdienen daarbij de voorkeur. Het bebossen van willekeurige snippers in landbouwgebied kan door deze consensusgerichte en planmatige aanpak in grote mate worden vermeden.

Om echter de ergste uitwassen van onze ruimtelijke ordening op termijn weer bij te sturen, zal naast een effectieve betonstop ook een herstelbeleid nodig zijn. Naar Nederlands model zou men hier met innovatieve vormen van ruilverkavelingen kunnen werken, waarbij de optie scheiden van functies naast verweving zeker ook het overwegen waard kan zijn. Op die manier zou het immers mogelijk zijn om ontsnippering te realiseren, opnieuw grootschalige bos en natuur te creëren en tegelijkertijd rechtszekerheid te bieden aan andere vormen van landgebruik. Door de hoge beheerkost van onze ruimtelijke wanorde zou een dergelijk herstelbeleid overigens ook economisch een meerwaarde betekenen.

5.1.2.2. Planmatig te werk gaan

Om tot goede en gedragen resultaten te komen, is het noodzakelijk om systematisch te werk te gaan, met een heldere visie op de verschillende gewenste types bos, hun locatie en hun functie. Daartoe behoren dan niet enkel IHD-bossen, maar elk type bos dat in een totaalvisie op het Vlaamse bos- en natuurareaal een plaats heeft. Daarnaast is er opnieuw nood aan een meer systematische aanpak van de herbestemming of definitieve bestemming van gronden. De bevoegde minister moet hierin het voortouw nemen en zorgen dat alle betrokken stakeholders op een kwaliteitsvolle manier in dit proces kunnen participeren waarbij bewaakt wordt dat de beoogde doelstellingen blijvend nagestreefd worden.

Lopende processen, zoals het AGNAS-proces, hebben de voorbije jaren niet geleid tot de gewenste vooruitgang. Daarom is het aangewezen het beleid ter zake bij te sturen. Er is bij de betrokken actoren een consensus ontstaan over een meer bottom-up-benadering. Daarbij blijft men uitgaan van de algemene doelstellingen voor heel Vlaanderen, maar in plaats van deze via instrumenten top-down te realiseren, kiest men voor een gebiedsgerichte benadering waarbij per gebied de mogelijkheden op een overlegde en gedragen manier in kaart worden gebracht. Zo kunnen, in samenspraak met de lokale bosbeheerders, landbouwers of andere gebruikers van de open ruimte, oplossingen worden aangebracht die de realisatie van de centrale doelen dichterbij brengt. Eens deze lokale oplossingen in kaart gebracht, kunnen zij via de instrumenten, voorzien in het AGNAS, worden geïmplementeerd. Het resultaat van deze gebiedsgerichte oefening dient dan te worden samengebracht en getoetst aan de algehele Vlaamse doelstellingen. Worden deze nog niet bereikt, dan kan een extra inspanning gevraagd worden.

Voortbouwend op eerder onderzoek en gebiedsvisies, moet er gebiedsgericht worden nagegaan welke gronden en locaties passen binnen die totaalvisie op het bos en de voorziene bosuitbreiding.

Om tot resultaten te komen op het terrein is het noodzakelijk om overlegd en planmatig te werk te gaan, met inbegrip van de nodige flankerende maatregelen. Vaak dienen er zich bv. mogelijkheden aan waar landbouwbedrijven uitdovend zijn: de gronden die vrijkomen kunnen daarbij rechtstreeks door de eigenaar naar bos worden omgezet (indien ze in het gewenste gebied liggen) of worden uitgeruild, waarbij een landbouwer die zich in (gewenst) bosgebied bevindt zijn activiteiten kan verplaatsen. Bij een dergelijke planmatige aanpak kan er ook flexibiliteit in de tijd worden ingebouwd. Zo kan er rekening worden gehouden met de periode die een landbouwer nog wenst door te gaan met zijn activiteiten, ook al ligt die nog een aantal jaren in het verschiet.

Om het vertrouwen te versterken is het van belang dat er bij de aanvang van het proces heldere afspraken worden gemaakt over de einddoelen en dat deze in de loop van het proces niet worden gewijzigd (tenzij om objectieve redenen, waarin elke partij zich kan vinden). Ook voor het proces zelf dient een timing te worden afgesproken waar alle betrokkenen zich aan houden.

Het is, tot slot, van cruciaal belang dat er opnieuw mankracht en middelen worden vrijgemaakt om deze doelstellingen te realiseren, dat er goede procesmanagers worden aangesteld die het vertrouwen van alle betrokkenen genieten en kunnen rekenen op een duidelijk politiek engagement, ook over legislatuurgrenzen heen, en dat er een krachtdaadig aankoopbeleid kan gevoerd worden in die gebieden waarover consensus bestaat.

5.1.2.3. Bos en landbouw beïnvloeden elkaar ook onrechtstreeks

Naast de relatie van bos tot de ruimtelijke inkleuring bestaat in de landbouwsector ook onrust over de impact die bossen hebben op aangrenzende landbouwgebieden. Die spanningen zijn niet zozeer gelinkt aan het verlies van gronden maar veeleer aan de indirecte gevolgen die de aanwezigheid van bos op landbouw kan hebben. Het meest in het oog springende voorbeeld hiervan betreft de stikstofdepositie: landbouwbedrijven met een belangrijke ammoniakemissie botsen hier met de kwaliteitsvereisten van bossen binnen de speciale beschermingszones van het Natura 2000-netwerk. Maar ook het grondwaterbeheer, bijvoorbeeld, stelt voor bos of landbouw verschillende en vaak tegengestelde vereisten. Ook het probleem van objectieve wildschade hoort tot deze categorie.

Daartegenover staat dat bossen, bomenrijen en andere kleine landschapselementen ook ecosysteemdiensten vervullen die onze voedselproductie op een cruciale manier positief beïnvloeden: bufferend effect op de waterhuishouding, erosiebestrijding, habitat voor bestuivers, ... Het is dus ook om deze reden zeer belangrijk dat er een voldoende areaal aan bos overblijft binnen het openruimtegebied.

Daarom dringt zich, zowel vanuit het oogpunt van landbouw als van bos, een consistent locatiebeleid op. Daarbij kan het statuut van kleine en ecologisch minder waardevolle bosnippers in overwegend landbouwgebied worden aangepast, wat past in een algemene filosofie om het beleid te verfijnen, met oog voor het echte bos enerzijds, maar ook voor de integratie van bomen en bomenrijen in het landschap of in de bebouwde omgeving. Daartoe hoort ook dat boskernen met een belangrijke ecologische potentie moeten kunnen uitbreiden.

Beleidswerf 7: *Zet, in overleg met de diverse actoren, een ambitieuze agenda op om te komen tot definitieve ruimtelijke bestemmingen binnen de Vlaamse open ruimte. Werk gebiedsgericht en systematisch. Maak voldoende menskracht, expertise en middelen vrij om dit proces binnen realistische termijnen tot een goed einde te brengen. Vraag hiertoe ook het engagement van de betrokken actoren. Stel, in overleg met de actoren, onafhankelijke (landschaps)regisseurs aan om de processen te begeleiden en tot een goed einde te brengen. Leg de link met het Beleidsplan Ruimte Vlaanderen.*

5.1.2.4. Het landschap als geheel

De relatie tussen bos en landbouw kent nog een derde aspect. Het biodiversiteitsverhaal van het bos mag niet worden geïsoleerd van het omliggend landschap. Er is in agrarisch gebied een vorm van verwevenheid met bos en bomen mogelijk. Het gaat dan om stroken grond die veelal niet actief in landbouwgebruik zijn, bv. houtkanten en bomenrijen die vanuit het bos doorlopen in landbouwgebied en vaak een grote biodiversiteit en

cultuurhistorische waarde bevatten. Het is belangrijk dat die overgangszones behouden blijven als natuurverbindings- en natuurverwevingsgebieden. Programma's voor houtkantbeheer, akkerrandbeheer en knotwilgonderhoud dragen daartoe bij. Houtkanten winnen aan ecologische waarde als zij geregeld en met kennis van zaken gesnoeid worden. Dan krijg je afwisselend een meer dichte en een meer open fase wat de biodiversiteit bevordert. Voor Vlaanderen zal je die houtkanten historisch vooral ten oosten van de Vlaamse driehoek vinden. In Haspengouw en het overwegende deel van Oost- en West-Vlaanderen met een open akkerlandschap kennen we voornamelijk kleine landschapselementen met bomenrijen, vooral knotwilgen.

Daar waar bos en akker elkaar raken, is een gemengd bosrand- en akkerrandbeheer aangewezen, waarbij de overgang tussen beide minder bruusk verloopt en het nabuurschap daardoor wordt verbeterd. Bufferzones kunnen ook een heilzame rol spelen bij het inperken van de ongewenste impact van mest- en bestrijdingsmiddelen op de omliggende natuur.

We moeten evolueren naar een gezamenlijke aanpak van het landschap, waarbij de fundamentele tegenstelling tussen landbouw, bos en natuur kan verbleken. In deze benadering werken de diverse sectoren samen om de open ruimte vorm te geven. Als burens hebben zij ook gezamenlijke belangen te verdedigen – denk aan de gezamenlijke strijd tegen verharding, of het behoud van aangename landschappen. Er zal daarbij ook aandacht moeten gaan naar een aantal meer recente fenomenen die bij het uitwerken van de ruimtebalans niet werden in acht genomen, maar vandaag wel degelijk een belangrijke rol spelen in het Vlaams ruimtegebruik. We denken hierbij aan de recreatieve paardenhouderij of het innemen van landbouwgrond en groene bestemmingen voor het uitbreiden van tuinen. Hierdoor vermindert het areaal in feitelijk landbouwgebruik en de redenen hiervan moeten grondig onderzocht worden.

5.2. Bos en woon- en leefomgeving

Het is belangrijk om bosbeleid niet te beperken tot het buitengebied, waar grote(re) bosconcentraties mogelijk zijn, maar ook de plaats van bomen en groen in woon- en leefomgeving in de bredere zin – in de stad, maar ook nabij woonkernen in landelijke gemeenten, nabij scholen, ziekenhuizen, werkplaatsen, ... – mee te betrekken in het beleid.

Ontegensprekelijk had de 19de- en zelfs 20ste-eeuwse stad weinig of geen aandacht voor het groen in de omgeving. Eén van de gevolgen daarvan is de hedendaagse stadsvlucht. De mens neigt immers van nature naar een groene omgeving. Wie het zich

kan veroorloven, verlaat de stad en gaat in de rand wonen. Het Vlaamse ruimtelijke-orderingsbeleid heeft altijd zeer permissief gestaan t.o.v. het bouwen en wonen in de open ruimte, wat heeft geleid tot een zeer rommelige ruimtelijke ordening en de daaraan verbonden huizenhoge kosten en verkeersellende. Sinds de tweede helft van de vorige eeuw zien we een sterke groei van de verkaveling en de lintbebouwing waar de kwaliteit van de natuur gaandeweg degradeerde en ‘vertuinde’ tot hoofdzakelijk intensief beheerd gras en uitheemse bloemenperken en struiksoorten. Het zorgde bovendien tot een landschappelijke matrix die vol was met voor de meeste diersoorten ondoordringbare barrières. De negatieve effecten voor de natuur van deze versnippering van de open ruimte zijn legio: geluids- en visuele impact, verkeersbarrières en –slachtoffers, diffuse maar zware lucht- en waterverontreiniging, ...

Het resultaat blijkt een nevelstad zonder kwaliteitsvolle natuur en een rand waar de natuur verdrongen werd. Tussen de (middel)grote Vlaamse steden, die alle in meer of mindere mate in hetzelfde bedje ziek lijken, blijft weinig tot geen open ruimte over. Wat er wel nog rest aan ruimte wordt op zijn beurt in belangrijke mate ingenomen door de intensieve landbouw.

5.2.1. Woonomgeving

Het noodzakelijke herstel van de biodiversiteit zal niet enkel kunnen plaatsvinden in wat wij vandaag onze ‘open ruimte’ noemen. Het herstel begint net zo goed in elke tuin. Verkavelingsbewoners dienen te worden aangemoedigd om de natuur terug naar hun tuin te trekken, door de juiste bomen, struiken en planten te voorzien, maar ook door scheiding tussen de kavels weg te nemen, om de natuur toe te laten zich te verbinden. Zo kunnen we bomen en natuur opnieuw een beetje naar de bewoning brengen. Dat vergt natuurlijk een mentaliteitswijziging bij de bewoner, maar die wijziging is vandaag reeds in gang gezet. Alleen lijkt het beleid daarin nog niet echt te volgen. Het concept ‘betonstop’ biedt mogelijkheden, maar wordt pas over enkele decennia beoogd. De samenleving lijkt nochtans rijp voor een snellere omslag. Daarom moet actief worden uitgekeken naar het verbossen of vergroenen van bepaalde gebieden die nu nog als ‘woonuitbreidingsgebieden’ staan ingekleurd. Dit heeft het dubbele voordeel dat het bos daadwerkelijk dichterbij de bewoning wordt gebracht, maar dat ook de druk op de landbouw om ruimte af te staan voor bos- en natuuruitbreiding afneemt.

5.2.2. Verbossen van de school-, zorg- en werkomgeving

We weten dat nabijheid van bos en groen in school-, leef-, en werkomgeving tal van voordelen heeft, niet in het minst op onze gezondheid en concentratievermogen. Toch zien we dat vandaag nog steeds schoolspeelplaatsen worden aangelegd die we als pure betonvlaktes mogen omschrijven. Scholen van de toekomst moeten ‘groene’ scholen worden, werkplekken worden ook best groen gekaderd, zonder daarom het bestaande

groen in te nemen. Ook ziekenhuizen en instellingen waar mensen verblijven of revalideren hebben alle belang bij een groenere omgeving. Bos en bomen kunnen hier een helende rol spelen. Landschaps- en tuinarchitecten staan vandaag nog vaak huiverig tegenover een meer 'natuurlijke' invulling van hun opdracht. Betere vorming en opleiding kunnen hierbij helpen.

Beleidstip: *Overleg met de bevoegde departementen (onderwijs, volksgezondheid, ...) over de positieve impact van bomen en groen in de omgeving van school, ziekenhuis, woonzorgcentrum.*

5.2.3. Bosgordels en lobbenstad

Heel wat vrij recente verkavelingen werden ontwikkeld op die plaatsen waar zich historische bosgordels en -gebieden bevonden. Rond sommige steden, zoals op de Antwerpse stadsring, zijn daar nog belangrijke restanten van terug te vinden. Voor de aanleg van de E17 en de Kennedytunnel was dit een groene gordel, de oude Brialmontomwalling. Antwerpen kende tot ten tijde van W.O.II zelfs drie 'gordels'. Het nu zo actuele voorstel van een aantal burgerbewegingen om de stadsring te overkappen en er de groene gordel te herstellen, wordt nu ook beleidsmatig ernstig genomen. Antwerpen vormt geen uitzondering. Het beleid denkt ook over het versterken van de groene gordel rond Brussel, het Gentse parkbos in wording biedt de zuidwestflank van de stad een groene long en ook andere steden kennen zulk potentieel. De vaststelling blijft dat de vooruitgang ter zake uiterst traag verloopt.

Het herstel van groene gordels, door middel van woonbossen, stadsbossen, speelbossen, overkappingen of overbruggingen van mobiliteitslittekens in het landschap, vormt een belangrijke schakel in het creëren van meer bos en groen in de nabijheid van bewoning. Dit geldt overigens ook voor landelijke woonkernen die ook vaak van bos verstoken blijven. Een doel zou kunnen zijn om voor elke entiteit groter dan 15.000 tot 20.000 bewoners een bos te voorzien. Dat zou ook de recreatieve druk op bestaande bossen verminderen. Een parallel daarmee lopende doelstelling zou kunnen zijn dat elke Vlaming op max. 500m van zijn of haar woning moet kunnen beschikken over minstens 100m² toegankelijk bos.

Een tweede aspect is het opnieuw slaan van verbindingen tussen bos en groen in de rand enerzijds en het stedelijk weefsel zelf anderzijds. Planologen hebben hiervoor het concept van de '**lobbenstad**' geformuleerd dat vandaag brede erkenning krijgt als een mogelijke oplossing voor het herstel van groen in de stad. Het concept ontstond reeds begin 20ste eeuw en vond toen al snel toepassing in steden als Keulen, Kopenhagen, Hamburg of Amsterdam. Het komt erop aan voornamelijk de blauwe netwerken (= het water in de stad) te gebruiken om er langsheen groene assen te ontwikkelen die de rand

met de stad verbinden. Het kan daarbij gaan om het terug open leggen van waterlopen, of zelfs boven op overwelfde beddingen (zoals in Brussel bij de Zenne of de Molenbeek) terug groen in te brengen. De groene lijnen vormen zo 'lobben' die van de stadsrand het centrum van de stad ingaan en soms zelfs samenkomen in het hart van de stad. Deze groene lobben die zo het stadsweefsel dooraderen, zorgen er idealiter voor dat elke inwoner in zijn nabijheid een voldoende aanbod aan toegankelijk groen heeft. Groenblauwe netwerken moeten integraal bekeken worden als 'landschappen' die behoefte hebben aan een landschapsplan: verschillende ruimte-innames moeten worden gekoppeld. Een andere belangrijke dynamiek die daartoe kan bijdragen, is deze van de 'trage wegen': vergeten openbare buurtwegen terug ontsluiten en daardoor nieuwe assen voor groen creëren te combineren met veilige mobiliteit voor fietser en wandelaar. Landschapsontwerpers en stedenbouwkundigen kunnen hier de handen ineenslaan.

Het toenemende pleidooi van planologen, architecten en stadsvernieuwers voor grondige collectieve sanering van 19de-eeuwse stadswijken waarbij ingezet wordt op **nieuwbouw en verdichting**, biedt ook veel potentieel op dit vlak want hierdoor kan ruimte vrijgemaakt worden voor stedelijk groen.

De **voordelen** van het vergroenen en zelfs 'verbossen' van de stad zijn enorm. Het veraangenamen van de stadsomgeving kan de stadsvlucht keren, wat op zijn beurt een belangrijke bijdrage levert tot het beheersen van de mobiliteit. Biodiversiteit in stedelijk gebied bloeit terug op. De menselijke gezondheid, zowel lichamelijk als geestelijk, verbetert gevoelig, wat de uitgaven in de gezondheidszorg helpt beheersen. Stedelijk groen speelt ook een bepalende rol in het bestrijden van hitte-eilanden. De uiterste temperaturen in de stad liggen vaak 4°C tot soms 10°C hoger dan in het omliggende platteland. Dit dreigt de steden onleefbaar te maken.

Ook hier moet uiteraard doordacht worden te werk gegaan: bij de ontwikkeling van nieuwe (aanplantings)plannen zal steeds moeten worden rekening gehouden met de gezondheidsimpact die ook negatief kan zijn. Denk maar aan allergenen of aan de combinatie van dichte bomenrijen en druk verkeer waarbij bomen net een scherm kunnen vormen dat – door het zgn. canyoneffect – de luchtcirculatie afremt en het fijn stof ter plaatse houdt.

Wij stellen evenwel vast dat er een belangrijke contraproductieve stimulans zit in de wijze waarop gemeenten vandaag worden gefinancierd. Er gaat een sterke stimulans uit van het beleid om bijkomende bewoning en bijkomende economische activiteit te ontwikkelen op gemeentelijk vlak. Steun voor inzetten op een groene en gezonde omgeving voor de bewoners is er evenwel nauwelijks. De bestaande normen rond publiek groen zijn vooral indicatief. Er worden, behalve enkele projectoproepen die ontoereikend zijn

om een veralgemenend effect te hebben, geen stimuli voorzien voor de lokale overheden naar realisaties en/of sensibilisatie toe. Er is dan ook nood aan koppeling naar een substantieel financieel luik. Voor lokale besturen kan dat het verschil uitmaken tussen passief of actief groenbeleid.

Beleidswerf 8: *Breng het bos naar de bewoning (en niet de bewoning naar het bos). Zet sterk in op het verbossen en vergroenen van de beschikbare openbare ruimtes in en rond steden en gemeenten. Streef ernaar om voor iedere stad of gemeente minstens een (speel)bos te voorzien. Zorg voor een goed evenwicht tussen de draagkracht van de bossen en de recreatie erin. Ontwikkel verbindingen tussen de (beboste) rand en de woonwijken. Stimuleer op gemeentelijk vlak opnieuw een 'vernatuurlijking' van particuliere tuinen door een beleid van positieve incentives. Breng zo mens en natuur terug dichterbij elkaar.*

5.3. Het concept 'tijdelijk bos'

Vandaag wordt bebossing van sommige gronden met een specifieke – niet-groene – bestemming actief geremd omdat eigenaars vrezen op termijn onder de boswetgeving te ressorteren, wat een aantal verplichtingen met zich meebrengt waaraan zij liever ontsnappen. Zij geven er de voorkeur aan hun grond onbegroeid houden, door alle begroeiing systematisch te verwijderen met mechanische of chemische middelen. We zien dit fenomeen vooral bij reservegronden voor de industrie, maar ook in woonuitbreidingsgebieden.

Hierdoor blijven heel wat terreinen, die een positieve ecologische en/of economische functie zouden kunnen vervullen, braak liggen, zij het tijdelijk. Gaat het om de hele korte termijn – minder dan 10 of 15 jaar bijvoorbeeld – dan is bebossing van zulke terreinen vanuit ecologisch oogpunt geen aangewezen strategie. Uit onderzoek blijkt dat hier een 'ecologische val' kan ontstaan. Probleem met bebossen op deze gronden is dat boshabitats een lange ontwikkeltijd kennen. Om 'tijdelijke' natuurwaarden te realiseren, richt men zich in dat geval beter op soorten en habitats die goed aangepast zijn aan 'verhuizen' en/of aan tijdelijke habitats.

Toch kan ook tijdelijke bebossing overwogen worden. Er moet dan wel gekeken worden naar snel(ler) oogstbare soorten die vooral economisch bruikbaar hout opleveren. Het gaat dan om soorten die na 20 tot 30 jaar worden geoogst of kortetermijnplantingen. Zowel reservegronden voor de industrie als woonuitbreidingsgebieden zouden zulke tijdelijke bossen kunnen herbergen. Voor landbouwgronden bestaat er reeds een specifieke regeling.

In geen geval kan er sprake zijn van 'tijdelijke bossen' op plaatsen waar ruimte kan gecreëerd worden voor 'permanent, gemengd en multifunctioneel bos' of andere blijvende natuurwaarden. 'Tijdelijke bossen' kunnen ook niet worden meegerekend in de ruimtebalans. Maar zolang aan deze beperking voldaan wordt, verdient het concept van 'tijdelijk bos' of 'tijdelijke natuur' aandacht van het beleid en een specifiek beleidskader.

Beleidsstip: *Onderzoek de mogelijkheid tot het creëren van 'tijdelijke bossen' op braakliggende gronden. Vermijd daarbij de 'ecologische val'.*

HOOFDSTUK 6: Uitdagingen voor het Vlaamse bosbeheer

6.1. Ontsnippenen prioritair

We stelden eerder in deze tekst vast dat het Vlaamse bos wordt geteisterd door drie vormen van versnippering:

- de fysieke versnippering, waardoor de ecologische functies en de ecosysteemdiensten van het bos niet ten volle tot hun recht kunnen komen;
- de versnippering in eigendom, waardoor tal van kleine eigenaars met beperkte middelen en beperkte kennis het risico lopen hun bos te verwaarlozen;
- de versnippering in beheer, ten dele, maar niet noodzakelijk, ten gevolge van de versnippering in eigendom.

We gaan hier dieper in op het cruciale probleem van de versnippering in het beheer, dat al dan niet gekoppeld is aan fysieke versnippering of versnippering in eigendom.

Afwezig of niet duurzaam bosbeheer gekoppeld aan de zeer grote versnippering in beheer, is vanuit het oogpunt van boskwaliteit, belangrijkere en urgentere problemen dan versnippering in eigendom. Uiteraard zou het ontsnippenen van eigendom het ontsnippenen van beheer vergemakkelijken, maar eigendom en beheer hoeven in se niet noodzakelijk samen te vallen. Eigenaars kunnen bv. hun eigendom behouden, maar zouden het beheer in handen kunnen geven van organisaties of laten coördineren door een bosgroep. Het beleid heeft er evenwel alle belang bij, wil het zowel de natuurdoelstellingen realiseren als de economische en sociale functie van het bos opwaarderen, om de versnippering in beheer zo veel mogelijk tegen te gaan. Ook zullen er inspanningen moeten worden geleverd opdat het aandeel bossen dat niet of onduurzaam beheerd wordt, significant afneemt. Er dienen dus strategieën ontwikkeld te worden om beide taken (natuurdoelstellingen en de economische en sociale functie van het bos opwaarderen) te faciliteren. Het gezamenlijk natuurbeheerplan biedt een eerste stap tot gecoördineerd beheer (gezamenlijke houtverkoop, beplantingen, beheermaatregelen, ...), maar om eigenaars echt te activeren om hierin mee te stappen, zullen meer stimulansen nodig zijn dan het geval was bij bv. de uitgebreide bosbeheerplannen.

Een aantal obstakels hinderen de ontwikkeling van een beter gecoördineerd beheer. Zo blijkt het in praktijk moeilijk om alle boscijneers te bereiken, zeker als het gaat om zeer versnipperde eigendommen en/of eigendommen in onverdeeldheid. Veel eigenaars hebben ook niet (meer) de ambitie om hun bos actief te beheren. Anderen, die wel nog actief aan bosbeheer doen, werken soms volgens inzichten die absoluut niet stroken met de actuele principes van duurzaam bosbeheer.

Het beleid zal veel actiever moeten inzetten op het bereiken en activeren van de privé-eigenaars om ook dit deel van het bosareaal te betrekken bij de vervulling van de ecosysteemdiensten die we van het bos verwachten. Voorbeelden uit het buitenland kunnen tot inspiratie strekken. Zo zou, naar Frans model, het ontsnippenen van de

boseigendommen bevorderd kunnen worden door het stimuleren van een gezamenlijk beheerplan voor aangrenzende percelen of door een nieuwe vennootschapsvorm (in Frankrijk gekend als Groupement Forestier) die eigenaars groepeerd met aandelen in verhouding tot hun bezittingen. Zulke aandelen zijn overerfbaar en verhandelbaar in een fiscaal gunstig regime. Dergelijk systeem bestaat in de Belgische wetgeving maar wordt nu enkel in Wallonië nog geactiveerd.

Versnippering in eigendom en beheer vormt niet enkel een uitdaging bij privébossen. Ook bossen in overheidsbezit zijn vaak versnipperd en worden navenant beheerd. Het gaat dan niet zozeer om bossen van het ANB (al kunnen ook deze soms fysiek versnipperd liggen), maar vooral om het boseigendom van talrijke kleine overheden (gemeenten, OCMW's, kerkfabrieken, ...), vaak ook gelegen buiten het eigen grond- of werkingsgebied. Deze actoren beschikken niet noodzakelijk over de nodige kennis voor een duurzaam beheer van dit patrimonium, en/of kunnen er binnen hun werking onvoldoende prioriteit aan geven.

Beleidswerf 9: *Voer een actief beleid van ontsnippering op drie terreinen: fysieke ontsnippering, ontsnippering in beheer en ontsnippering in eigendom. Maak bij de ontsnippering van het beheer gebruik van de instrumenten in het Natuurdecreet: stimuleer samenwerking tussen diverse types eigenaars en beheerders (privé, overheid, natuurverenigingen). Bij ontsnippering van het beheer hoort ook ontsnippering van de kennis. Stimuleer daarom ook de gezamenlijke kennisopbouw.*

Ga de versnippering in eigendom tegen door de uitverkoop van gronden van de overheden tegen te gaan, door een sterker aankoop- en financieringsbeleid en door de mogelijkheden van de instrumentenkoffer te gebruiken.

6.2. Nood aan (nieuwe) kennisopbouw

Kennis rond duurzaam bosbeheer en bosontwikkeling is in Vlaanderen aan het afkalven. Wij beschikken over zeer degelijke kennisinstituten, maar die kennis raakt moeilijk tot bij de praktijk. De kennisverspreiding wordt vandaag afzonderlijk georganiseerd via bv. de bosgroepen en het Aanspreekpunt Privaat Beheer, het ANB of Natuurpunt als grootste natuurvereniging. Dat werkt versnippering in de hand en ondermijnt de efficiëntie van de ingezette middelen. Bovendien krijg je zo diverse kennisclusters die vaak binnen één gebied worden toegepast, wat tot nog meer versnippering leidt. Het is dan ook aangegeven om kennisopbouw beter te delen en samen te gaan werken: privé, natuurverenigingen, ANB, Inverde, ... Het doel moet zijn om tot een integrale visie op multifunctioneel beheer te komen. Zulke toenadering kan stap voor stap gebeuren. Stappen in die richting kunnen vandaag reeds worden gezet inzake beheerpraktijk.

Er is nood aan bijkomende inspanningen om de kennis te richten op de gemengde structuurrijke bossen waar we in de toekomst naar streven. Deze vereisen specifieke, complexe beheervormen. Indien het de ambitie is om uit dergelijke bostypes op een rendabele manier hout te oogsten van een zekere kwaliteit zal hiervoor gekwalificeerd personeel nodig zijn, zowel voor de noodzakelijke verplegingswerken als voor de uitvoering van de boswerken. Het introduceren van innovatieve technieken en kennisuitwisseling zal hierbij noodzakelijk zijn en de nodige structuren (opleidingscentra, bosgroepen, ...) dienen daarvoor verder te worden uitgebouwd. In dit kader kan het actueel lopende Europees project eco2eco aangehaald worden als een geslaagd pilootproject dat in de toekomst navolging verdient.

6.3. Optimaliseren van verschillende eigendomsvormen

In Vlaanderen zien we drie types boseigenaars en –beheerders: overheden, privé en vzw's. Elk type eigenaar/beheerder legt eigen accenten en ook binnen de diverse types zijn er nog grote verschillen. De complementariteit van de diverse types moet gezien worden als een verrijking, of althans een potentiële verrijking, indien aan de randvoorwaarden van goed beheer en maximale maatschappelijke meerwaarde wordt voldaan. Verwaarloosde percelen, tot welke eigendoms categorie zij ook horen, verdienen in elk geval om beter te worden beheerd. Het is dus tijd om elk type boseigendom naar waarde te schatten en te versterken, in een dynamiek waarbij de beheervormen naar elkaar toegroeien en het respect voor elk type beheerder wederzijds en van overheidswege groeit.

Ook op het terrein merken we dat er soms 'beheerconcurrentie' bestaat tussen privé-eigenaars, natuurverenigingen of overheden, waarbij aaneengesloten bossen opgedeeld worden in diverse beheerplannen. Elke partij moet hier inspanningen leveren om tot geïntegreerde beheerplannen te komen. Dit moet de komende jaren geleidelijk op het terrein zichtbaar worden. Zulke samenwerking wordt tevens versterkt door het vernieuwde Natuurdecreet.

De mogelijkheid kan ook onderzocht worden om kleine percelen bos, in beheer van één type beheerder (openbaar, vzw, privaat) te verkopen aan de beheerder van grote aangrenzende bossen. In essentie moet het doel zijn tot verbeterd (type-overschrijdend) beheer te komen.

6.4. Aandacht voor de verpleging en exploitatie

Duurzame bosbeheer en houtproductie zijn slechts haalbaar indien er efficiënt en tijdig geïnvesteerd wordt in de bosverplegingswerken die hiervoor nodig zijn. Een deel van de noodzakelijke verplegingswerken zal door professionelen moeten blijven gebeuren. Hierbij stelt zich het probleem dat heel wat verplegingswerken in jonge bossen onrendabel zijn waardoor ze vaak niet worden uitgevoerd. Groenjobs vormen hierop een antwoord. Er moet bekeken worden of het contingent aan groenjobs dat nu ingezet wordt voor onrendabele bos- en natuurwerken in de toekomst kan worden uitgebreid (= extra arbeidsplaatsen voor laaggeschoolden) en verder gespecificeerd naar de bos- en natuursector.

Ook de exploitatie stelt de sector voor uitdagingen: in meer dan 90 % van de gevallen wordt hout in Vlaanderen op stam verkocht aan exploitanten en heeft de eigenaar/beheerder weinig tot geen zicht op de uiteindelijke afzetmarkt voor zijn hout. Dit zorgt er niet alleen voor dat de eigenaar/beheerder in grote mate in het duister tast over de potentiële marktprijzen van zijn hout binnen de verdere houtketen, maar het legt uiteraard (en onvermijdelijk) ook een zeer grote verantwoordelijkheid bij de exploitant voor het duurzaam beheer van het bos. Daarom is het belangrijk dat de exploitatiebedrijven kunnen werken met goed opgeleid, deskundig personeel en dat er een nauwe wisselwerking is tussen beheerders en de exploitanten om de exploitatievoorwaarden goed op te volgen. Het Erkenningssecretariaat Bosexploitatie speelt hierin een belangrijke rol. Daarnaast is er ook nood aan voldoende controle en handhaving op het terrein door deskundig personeel.

Er moet naar gestreefd worden dat in de toekomst alle boswerken uitgevoerd worden volgens de Best Beschikbare Technieken. Hierbij worden steeds de meest geschikte machines ingezet voor een bepaald boswerk. Voor private aannemers van boswerken is het vaak niet rendabel om te investeren in bepaalde specifieke machines omdat deze ten gevolge van ons klein en versnipperd bosareaal niet altijd optimaal kunnen worden ingezet. Een mogelijk optie zou het creëren van een Vlaams Bosbouw Investeringsfonds zijn, bv. door inzet van PDPO-middelen. Ook kan de haalbaarheid onderzocht worden van de verkoop van liggend hout waarbij de bosbeheerder zelf instaat (eventueel via derden) voor de bosexploitatie.

Beleidsstip: *Ga na hoe het kapbeheer kan worden verbeterd, met aandacht voor de rol van de exploitanten.*

Beleidsstip: *Ondersteun niet rendabel goed bosbeheer met de nodige groenjobs.*

Beleidswerf 10: *Ontwikkel een beleid gericht op het versterken van de houtproductie. Koppel dit aan een verbeterd ecologisch beheer. Betrek de exploitant hierbij. Ondersteun het investeren in nieuwe duurzame ontginningstechnieken. Steun initiatieven om kennis en inzicht inzake houtproductie bij een breder publiek te stimuleren.*

6.5. Aandacht voor aanwezigheid op het terrein

Diverse actoren uit het bosbeheer signaleren dat de aanwezigheid van toezicht op het terrein, dat belangrijk is voor een duurzaam bosbeheer op het terrein, problematisch wordt. Zowel voor wat betreft beheer, ondersteuning als handhaving stelt men vast dat het korps van boswachters en hun omkadering snel veroudert, dat hun takenpakket per persoon enorm is toegenomen (o.m. met administratieve verplichtingen) en dat de uitstroom van medewerkers slechts in zeer beperkte mate wordt vervangen door nieuw personeel. Dit kan leiden tot onhaalbaar grote werkgebieden en taakstellingen voor de terreinmensen, wat op zijn beurt dan weer leidt tot onvoldoende aanwezigheid op het terrein, de onmogelijkheid om alle gestelde taken goed uit te voeren, en demotivatie. Dit weegt op de kwaliteit van onze bossen en verdient dan ook vernieuwde aandacht van het beleid.

6.6. Het private bosbeheer op een kantelmoment

In Vlaanderen is 60 % van het bosareaal in handen van privé-eigenaars. Het actief bereiken en betrekken van de privé-eigenaars kan dus het verschil maken in het bereiken van de beleidsdoelen. De overheid heeft vandaag, merkwaardig genoeg, geen zicht op de verdeling van de bouseigendom: hoeveel oppervlakte zit bij de meer professioneel ingestelde eigenaars, die over grotere bossen beschikken en zelf actief het beheer waarnemen? Hoeveel oppervlakte vinden we in die versnipperde eigendommen, waar moet worden geïnvesteerd in professionalisering van het beheer? Daarover bestaan geen eenduidige gegevens.

Veel private bossen zijn vandaag gelijkjarig en in volle omvorming. De eigenaars van vandaag profiteren van de investeringen en inspanningen die hun voorgangers een 70-tal jaren geleden hebben gedaan toen de economische functie van het bos nog veel belangrijker was. De keuzes die de eigenaars en beheerders vandaag maken, zullen op gelijkaardige wijze het bostype en de rendabiliteit ervan bepalen voor de generaties van beheerders die na hen komen. We stellen daarbij vast dat de kennis over duurzaam bosbeheer en productie van kwaliteitshout bij veel eigenaars minder aanwezig is dan vroeger en dat de economische stimulansen ervoor vandaag als minimaal worden

beschouwd. Dit houdt risico's in voor de toekomstige kwaliteit van onze bossen en voor de toekomstige houtproductie. Er is dus nood aan een beleidskader dat investeringen en kennisopbouw stimuleert.

Het is dan ook aangewezen dat de overheid de vinger aan de pols houdt en de ontwikkelingen op het terrein van nabij volgt. Zo kan er zicht worden gekregen op de investeringen (of het gebrek daaraan) in bossen in omvorming. Bosgroepen kunnen daar – gezien hun terreinkennis en hun goede relatie met de privé-eigenaars – toe bijdragen. Privé-eigenaars dienen in elk geval te worden gestimuleerd om bosbeheersystemen toe te passen waarbij een ecologische meerwaarde wordt gerealiseerd en een duurzame kwaliteitsvolle houtoogst realiseerbaar is. Dit kan in de eerste plaats door sensibilisering en het ter beschikking stellen van technische kennis en ondersteuning en in de tweede plaats door een performant subsidiesysteem. PDPO-middelen en alternatieve financieringsbronnen kunnen hierbij worden aangesproken.

Er blijft in Vlaanderen ook een probleem bij overerving bestaan. In die gevallen waarbij één van de erfgenamen bereid is het bos in zijn geheel over te nemen (en dus zijn mede-eigenaars uit te kopen) stuit hij of zij op de hoge successierechten en op hoge grondprijzen. De voorziene fiscale stimulansen bij natuurbeheerplannen bieden hier wel enig soelaas.

6.7. Duurzame houtkap als bijdrage tot natuurbeheer

Het is voor (potentieel) geïnteresseerde boseigenaars zeer belangrijk dat hun positieve maatschappelijke rol door de overheid erkend wordt. Vandaag voelen zij zich vaak ondergewaardeerd of zelfs ongewaardeerd. De nieuwe regeling in het Natuurdecreet, waarbij privé-eigenaars op voet van gelijkheid worden geplaatst met andere types beheerders (overheid, vzw's) inzake de subsidiëring van de beheerplannen, betekent op dit vlak een belangrijke stap vooruit. Privé-eigenaars worden hierin, net als andere bosbeheerders, beloond voor de opmaak van beheerplannen, de openstelling van hun bossen en de realisatie van natuurstreefbeelden.

Een bijkomend probleem wordt gevormd door de complexiteit bij de opmaak van natuurbeheerplannen vanaf type 2. Vanaf beheerplannen van type 2 is er nood aan voldoende professionele kennis of omkadering. Bosgroepen kunnen hierbij een oplossing bieden. Bovendien verwacht het beleid dat privé-eigenaars zelf geld investeren in maatschappelijke doelstellingen (restfinanciering). Dit blijft een fundamenteel probleem bij de realisatie van de nieuwe beleidsdoelstellingen.

Een blijvende bezorgdheid bij deze nieuwe regeling blijft voor de private beheerders de vaststelling dat bij beoordeling van de beheerplannen goed kapbeheer of de zorg om goede bosbodems te laten ontwikkelen niet of onvoldoende worden gewaardeerd. Dit draagt nochtans ook zeer substantieel bij tot de ecologische kwaliteit van een bos.

6.8. Een belangrijke rol voor de bosgroepen

De Bosgroepen hebben de voorbije jaren een belangrijke rol gespeeld als schakel tussen het beleid en de (kleinere) boseigenaars. Ze hebben er zonder twijfel toe bijgedragen dat meer boseigenaars oog hebben voor de ecologische kwaliteit van hun bos en hun beheer daarop afgestemd hebben. Bosgroepen hebben ook een veel grotere betrokkenheid gecreëerd van de 'liefhebber-bosbouwer' die tot dan toe niet door de overheid werd bereikt. Daaronder bevinden zich heel verschillende profielen, van de 'kleine belegger', over de 'groene jongen', tot diegene die het bos ziet als een te beschermen familiaal patrimonium als recreatieplaats voor de familie en/of als een plek om brandhout te winnen. Een zeer gevarieerde groep dus. De bosgroepen vervullen een sleutelfunctie in het bereiken van al deze eigenaars. Vlaanderen heeft evenwel de steun aan die bosgroepen doorgeschoven naar de provincies waardoor de link naar het Vlaams bosbeleid werd afgezwakt. Voor sommige bosgroepen pakt dat op dit moment zeer negatief uit, er werden zelfs bosgroepen opgeheven. Bovendien leidt de provinciale aansturing automatisch tot een geleidelijke divergentie tussen de visie en werking van de verschillende bosgroepen.

Het is daarom belangrijk om de rol van de bosgroepen te herwaarderen, maar deze ook te herdefiniëren. Bosgroepen hebben immers een belangrijk onontgonnen potentieel dat verder dient te worden ontwikkeld. Een volgende stap kan zijn dat de bosgroep zich beschikbaar stelt om, op vraag van de eigenaar, daadwerkelijk het beheer van het private bos over te nemen. In zulk systeem, waarbij de middelen rechtstreeks bij de bosgroepen terechtkomen, kunnen zij het rendement van het bosbeheer gebruiken als investering voor de volgende bosgeneratie. Dit vergt uiteraard dat het werkingsmodel voor de bosgroepen wordt herbekeken en de financieringsmechanismen in hun geheel worden aangepast. Er zijn tevens mogelijkheden te vinden in het opbouwen van een investeringsfonds waarin eigenaars binnen een bosgroep samenwerken om betere bossen te realiseren. Een eigenaar betaalt dan voor de diensten van de bosgroepen.

Bovendien kunnen bosgroepen een positieve rol spelen in de vermarkting van het gewonnen hout. In Limburg werd door de bosgroepen een coöperatieve opgericht voor de houtverkoop, zowel voor brandhout als voor industriehout. Een goede vermarkting is ook essentieel voor het overleven van het bos in privébezit.

Deze diverse opties met betrekking tot de rol van de bosgroepen dienen verder te worden onderzocht en uitgediept, om te komen tot een coherent beleid dat versnippering tegengaat, de productiefunctie van de bossen optimaliseert, de biodiversiteitsdoelstellingen bevordert en het recreatief gebruik stimuleert.

Bij dit alles dient ook gekeken te worden naar de huidige en toekomstige financiering van de bosgroepen. Een aantal taken en opdrachten die de bosgroepen zouden kunnen vervullen (en vaak vandaag ook reeds vervullen) worden door de overheid gefinancierd. Er moet dus gekeken worden welke doelstellingen de bosgroepen in de toekomst moeten realiseren en welke daarvan met overheidsgelden gebeuren, welke met particuliere middelen. Daarbij moet erover gewaakt worden dat er geen verdenking van dubbele financiering kan ontstaan.

Ook moet bekeken worden wat de rol van de bosgroepen is na de integratie van het natuur- en bosbeleid. Daartoe zou bv. ook de verhouding met de Regionale Landschappen moeten worden onderzocht. Er moet gekeken worden waar samenwerkingen mogelijk zijn, waar verschillen liggen, ...

HOOFDSTUK 7: De bosfinanciering

De vraag naar financiering, zowel voor aankoop van gronden, voor bebossing als voor beheer is cruciaal. Indien we de achteruitgang van ons bosareaal willen stoppen en omkeren en we de beloofde bosuitbreiding met 10.000 hectare nieuw bos willen realiseren, dan zal de financiering ervan cruciaal zijn.

7.1. Boscompensatie als financieringsmechanisme

Het boscompensatiefonds is vandaag wellicht de belangrijkste financieringsbron voor de aanleg van nieuwe bossen. Er mag in deze hele discussie niet vergeten worden dat het boscompensatiemechanisme in het beste geval slechts de ontbossingen compenseert, en dus niet bijdraagt tot de voorziene 10.000 hectare bosuitbreiding.

Bovendien stellen we nu vast dat er op het terrein meer interesse gekomen is om te bebossen. De stijging van het compensatiebedrag tot 3,5 €/m² kan hierbij een stimulerende rol hebben gespeeld. Er ontstaat evenwel een wachtrij van mensen die willen bebossen. Ze wachten tot er ergens een ontbossing plaatsgrijpt. Deze situatie houdt het risico in zich dat er pas bebost wordt na ontbossing, wat niet echt de bedoeling mag zijn. Jong en nieuw aangeplant bos doet er ettelijke tientallen jaren over alvorens zij de ecologische kwaliteit bereikt van een bestaand bos.

Door meer te compenseren in natura zullen de inkomsten in het boscompensatiefonds dalen. Dit vermindert de middelen, noodzakelijk om grote projecten als stadsrandbossen te realiseren. Deze middelen zullen dus elders moeten worden gezocht.

7.2. Financiering van bosuitbreiding

De vaststelling dat er de voorbije decennia, ondanks heldere doelstellingen ter zake, weinig resultaat is geboekt inzake de beloofde 10.000 hectare bosuitbreiding heeft diverse redenen. Ten eerste is het aankoopbeleid te beperkt. Uit een recente studie van het INBO blijkt dat het aankoopbeleid van de Vlaamse Overheid grotendeels is stilgevallen en het aankoopbeleid door subsidies is geremd door besparingen. Verder kunnen stimuli die de waardevermindering van de grond bij bebossing (deels) in rekening brengen een versterkend effect hebben op het aantal bebossingen. We merken immers op dat het verhoogde compensatiebedrag voor ontbossing, het aantal kandidaat-bebossers heeft doen toenemen.

Er is duidelijk sprake van gebrek aan middelen voor de verwerving van geschikte gronden. En dit geldt zowel voor de overheid, de natuurverenigingen als de privé-eigenaars. Gezien de aankoop van bossen niet rendabel is, zullen louter economische motieven onvoldoende zijn om dit te bewerkstelligen. Voor de overheid en natuurverenigingen, net als voor privé-eigenaars geldt een dubbele beperking: de bijzonder hoge grondprijzen in België

wegen op de schaarse middelen en er is weinig of geen werk gemaakt van alternatieve financieringsbronnen buiten het natuurbeleid. Het tekort aan financiering vormt dus een belangrijk obstakel om de doelstellingen die Vlaanderen zich gesteld heeft, te realiseren.

7.2.1. De grondprijzen drukken

Over de vraag of de grondprijs kan gedrukt worden, bestaan uiteenlopende visies. Heel wat potentieel te bebossen gronden liggen in landbouwgebied. Landbouwgrond hoeft ook niet duur te zijn. Maar we zien vandaag bij gronden met bestemming 'landbouw' een zeer sterke prijsstijging. Dit valt onder meer te verklaren door de wil van de koper om op deze gronden andere dan landbouwactiviteiten te ontwikkelen. Gekende voorbeelden zijn het gebruik van landbouwgronden voor paardenhouderij – het zou in Vlaanderen reeds om 70.000 hectare gaan, bijna 10 % van het landbouwgebied - of voor tuinen, palend aan bouwgrond. Ook de bemestingsdruk heeft een belangrijke impact op de grondvraag. Deze situatie moedigt speculatie met landbouwgronden aan wat de prijzen verder omhoogdrijft. Het is een grote uitdaging om rond deze fenomenen een correcte inschatting van de redenen en een adequaat beleid te voeren zodat de grondprijs beter in toom kan gehouden worden.

Toch mogen de verwachtingen niet te hoog gespannen zijn. Ook buiten landbouw- of 'groen' gebied lopen de grondprijzen hoog op. Daar spelen ook de 'normale' marktprijzen die in een dichtbevolkte en economisch intensieve regio als Vlaanderen steeds hoog zullen liggen.

7.2.2. Alternatieve financieringsbronnen

Een grotere impact op een succesvol aankoopbeleid en vergoedingsbeleid is te verwachten aan de financieringszijde. Diverse alternatieve financieringsbronnen kunnen worden aangesproken.

Ten eerste zijn er de Europese middelen (PDPO). In de Vlaamse PDPO-strategie komt de term 'bos' uiterst weinig ter sprake, en dit ondanks de duidelijke Europese doelstelling om naast landbouw ook bosbouw te stimuleren. Enkel voor het bebossen en herbebossen krijgt de Vlaamse bosbouw volgens het voorstel van PDPO III budget (2014-2020) een bedrag van ca. 3,11 miljoen euro voor de gehele periode. In ons omringende landen zien we dat verhoudingsgewijs gevoelig meer middelen aan het bos worden besteed. Dit biedt mogelijkheden om beter in te zetten op o.a. investeringen en vorming, op grondenruil met landbouw (landinrichting), op verwerving van grond voor bebossing of op duurzaam bosbeheer met aandacht voor bestuiving.

Beleidstip: Het PDPO biedt ruime mogelijkheden tot (Europese) bosfinanciering. Onderzoek of dit in Vlaanderen optimaal wordt gebruikt en doe concrete voorstellen tot verbetering.

Daarnaast stelt zich, zoals hogerop reeds aangegeven, de vraag naar financiering vanuit andere beleidsdomeinen dan Leefmilieu en Natuur. De diverse ecosysteemdiensten die bos, natuur en bomen leveren, bestrijken een breed veld aan bevoegdheden. Stadsontwikkeling, recreatie, gezondheid, jeugd, klimaat, water, erfgoed ... Voor elk van deze activiteiten of sectoren kan het bos een meerwaarde betekenen. Er zou op zijn minst projectmatig moeten worden onderzocht of hier alternatieve bronnen van financiering kunnen worden voor aangesproken. Inzake investeringen bestaan er al enkele dergelijke projecten⁵.

Om aan de zorgen van de diverse sectoren tegemoet te komen, verdient het aanbeveling de ecosysteemdiensten op te nemen in de waardering van de beheerplannen. Vandaag worden beheerplannen in hoofdzaak gewaardeerd op basis van hun biodiversiteitsfunctie, in mindere mate aangevuld met milieufunctie en wetenschappelijke functie. Het is aangewezen factoren zoals nabijheid van bewoning (gezondheid en welzijn), bodem- en kapbeheer (met relatie tot koolstofopslag en dus klimaat) of nabijheid van emissiepunten (fijnstofbestrijding) aan het waarderingskader toe te voegen. Zo zal een grotere variatie aan types bos en locaties ontstaan en zal de maatschappelijke rol van bossen aan belang winnen.

Preventieve gezondheidszorg vormt hierbij een bijzonder aandachtspunt. Bossen spelen hierin een belangrijke rol en deze rol kan de komende jaren sterk toenemen. Voorwaarde daarbij is dat er voldoende in bos en bomen in de nabijheid van bewoning wordt geïnvesteerd. Het optrekken van de middelen voor preventieve gezondheidszorg (in Vlaanderen ligt deze zeer laag) via investeringen in nabijheidsbos, zou een belangrijke positieve impact kunnen hebben op toekomstige gezondheidskosten. Vanuit het oogpunt van de gezondheidszorg zou, gezien elk bos ook eigen inkomsten genereert, een bijdrage aan de investeringen een gevoelige return kunnen genereren. Dit verder uitdiepen en hierover in overleg gaan met de gezondheidssector, vormt wellicht de belangrijkste piste voor toekomstige bosfinanciering en zou bv. ook een sleutelement kunnen worden in de financiering van bosuitbreiding.

---

⁵ Zo investeren waterbeheerders en natuurbeheerders op verschillende plaatsen samen in extra ruimte voor overstromingsgebieden waar ook natuurdoelstellingen worden gerealiseerd. Zie bvb www.sigmaplan.be en <https://www.natura2000.vlaanderen.be/project/life-project-delta>

Beleidswerf 11. Versterk de financiering voor meer bos in Vlaanderen en het bosbeheer gericht op de realisatie van ecosysteemdiensten door overheden, natuurverenigingen of particulieren. Creëer een bosuitbreidingsfonds. Link bosfinanciering aan maatschappelijke diensten (ecosysteemdiensten) en zet daarbij in op alternatieve financieringsbronnen. Spreek ook intensiever de mogelijke Europese middelen aan (zoals PDPO). Stimuleer ook lokale overheden om meer en beter bos te realiseren.

7.3. Financiering van het bosbeheer

De basisvraag voor het beleid is hoe een duurzaam en billijk financieringsmodel voor duurzaam bosbeheer kan opgebouwd worden. Het financieringsmodel steunt vandaag op volgende pijlers:

- de marktwerking via directe verkoop van producten en diensten, in hoofdzaak hout;
- subsidiëring vanuit in hoofdzaak de Vlaamse overheid en Europese fondsen. Dit valt uiteen in directe ondersteuning voor het beheer (aanplantkosten, beheerplanning, reguliere beheerkost, bepaalde investeringskosten, bosvorming, verwerving van bestaand bos onder bepaalde voorwaarden, verwerving van te bebossen grond) en fiscale tegemoetkoming;
- de genotswaarde van het bosbezit, inclusief jacht;
- investeringen eigen middelen door de beheerder;
- al dan niet speculatieve grondwaarde.

Er vallen diverse argumenten aan te brengen om de bosfinanciering van overheidswege (en wellicht ook de financiering van andere vormen van natuur) te verbreden tot andere beleidsdomeinen dan Leefmilieu en Natuur. De belangrijkste is dat het bos een hele resem diensten aan de samenleving levert die tot op heden niet in rekening worden gebracht bij het vastleggen van de financiële steun. Bossen zouden – ten dele of geheel – zelffinancierend kunnen zijn. Houtopbrengsten kunnen mits gericht beheer een financieel rendement verschaffen dat de eigenaar (of het nu gaat om een privé-eigenaar, dan wel de overheid of een vzw) toelaat blijvend te investeren in het bos.

Het is aan te bevelen om bosbeheerders die maatschappelijke doelstellingen nastreven ten koste van financieel rendement te waarderen. De Vlaamse overheid verleent tot nu toe enkel ondersteuning voor beheerwerken ter realisatie van natuurstreefbeelden. Deze middelen komen uitsluitend uit het natuurbudget. Een verbreding van de financieringsbasis is daarom aangewezen.

Goed beheerde bossen kunnen zelfbedruipend zijn. Dit hangt natuurlijk van de gangbare houtprijzen af, maar ook van heel wat interne en externe factoren zoals de wilddruk, voorkomen van plagen, weersfactoren, ... Minimaal is een zekere bosoppervlakte nodig (minstens 5 à 10 hectare) om tot rationeel beheer te komen. Daarom is ondersteuning van gezamenlijk beheer bij kleine versnipperde bosgebieden van cruciaal belang.

Bij de beschrijving van het financieel rendement van bosbeheer wordt veelal geen rekening gehouden met de aankoop van de (dure) grond zelf. Dit wijst ook meteen op een zwakte van de boseconomie: hoge grondprijzen doen elke beginnende boseigenaar de das om. Van reëel rendement op zijn investeringen zal de nieuwe boseigenaar de eerste decennia niets zien. Anders ligt het voor de bosgrondbezitter. Afgeschreven gronden moeten niet worden meegenomen in de kostenstructuur zodat een reëel rendement tot de mogelijkheden behoort. De vraag is of en hoe een subsidiërende overheid deze uiteenlopende situaties in haar beleid kan integreren.

Bij beheersubsidies worden met uitzondering van een (erg beperkte) subsidie voor de toegankelijkheid, de sociale, gezondheids- en milieudiensten van het bos niet rechtstreeks (financieel) gewaardeerd. Wel is er de mogelijkheid om ondersteuning te vragen voor de aanlegkosten van bebossing en herbebossing. Maar ook wie voldoet aan alle randvoorwaarden is niet zeker de subsidie te zullen ontvangen. We stellen vast dat er dan ook zeer weinig gebruik wordt gemaakt van deze subsidie. Waar ze wel worden gebruikt, blijven ze voornamelijk gekoppeld aan de natuurkwaliteiten van het bos. Zo zal een bos waar wordt ingezet op een grotere biodiversiteit makkelijker en beter worden gefinancierd dan een bos dat vooral inzet op andere ecosysteemdiensten. Ook kleinere versnipperde bossen gelegen langs woonkernen die een belangrijke gezondheidsfunctie kunnen hebben, krijgen weinig kans in de beoordeling van de subsidiedossiers.

Of het nu gaat om rechtstreekse financiering van bossen in overheidsbeheer, dan wel subsidiëring van vrijwilligersgroepen (vzw's) of particulieren, het financieringsmodel moet er steeds op gericht zijn om de maatschappelijke meerwaarde van bossen mogelijk te maken. In die zin vervullen subsidies aan (kandidaat-)boseigenaars de rol om de kloof te dichten tussen de mogelijke opbrengst en de noodzakelijke investeringen teneinde het beslissingsproces van bosbeheerders te beïnvloeden.

7.4. Enkele concrete vraagstukken m.b.t. financiering

Bij de subsidies voor aanplant of heraanplant valt het onderscheid op tussen de tegevoetkomingen voor landbouwers en niet-landbouwers. Vanuit de PDPO ging het hier om een bewuste keuze om omschakeling vanuit landbouw sterker te stimuleren. De vraag is of dit onderscheid gerechtvaardigd is. Vanuit het oogpunt van bosontwikkeling is het immers minder van belang wie beplant, dan wel waar wordt beplant.

Er kunnen ook vragen worden gesteld bij het puntensysteem dat voorzien wordt voor aanplant en heraanplant. Criteria m.b.t. bodemontwikkeling, weerbaarheid, nabijheid van bewoning, ... worden hierbij te weinig of niet in rekening gebracht.

Het huidig subsidiesysteem is ook vooral functioneel voor de grotere eigenaars en organisaties. De subsidieregeling is voor de eigenaar van kleine percelen te onbekend, te complex en te log. Hierdoor 'ontsnappen' kleine bospercelen grotendeels aan subsidiëring en daardoor ook aan de doelstellingen van het beleid. Het beleid voorziet daartoe een 'extra' voor gezamenlijke beheerplannen. Een mogelijke oplossing hiervoor wordt geboden door de bosgroepen. Bosgroepen kunnen hier een antwoord bieden als intermediaire structuur die versnipperde percelen groepeerd en die de eigenaars ontzorgt. Dit heeft evenwel een kost. Verdere ontsnippering zou natuurlijk deze kost drukken. Ook daartoe kunnen beleidsinstrumenten worden ontwikkeld. Fiscaal kunnen daar incentives tegenover worden gezet, bijvoorbeeld bij erfenissen. Er zou in elk geval een rem moeten worden gesteld op verdere versnippering.

Er is evenwel niet enkel het administratieve obstakel. Gezien de subsidie per hectare wordt berekend zal een kleine boseigenaar slechts een heel kleine som ontvangen. Te weinig om een grotere éénmalige investering te realiseren (zoals terreinvoorbereiding, controle invasieve exoten, ...). Een grotere eigenaar kan jaarlijks een substantieel bedrag incasseren dat hem wel toelaat te investeren. Misschien zou hier moeten worden nagedacht over een basisbedrag dat een kleine eigenaar stimuleert om toch een grotere investering te realiseren. Wellicht dient de oplossing gezocht te worden in gezamenlijk beheer waarbij een instrument zoals bosgroep een belangrijke rol kan spelen.

Beleidsstip: Link de specifieke problematiek van kleine eigenaars aan het beleid inzake ontsnippering en eventueel ook aan de werking van de bosgroepen die hier oplossingen voor kunnen aanreiken.

Organisatie:

Partners:

© Bosforum - Overname uit deze tekst wordt aangemoedigd mits correcte bronvermelding en mits voorafgaande melding aan Bosforum via jan.seynaeve@provincieantwerpen.be

Bosforum (2018). Visie Bos en Samenleving. Een rijkere bos ten dienste van een rijkere samenleving. Hoe meer en beter bos bijdraagt tot gezondheid, welzijn en welvaart. Redactie door About Society. www.bosforum.be

